

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DEVİRİM SONRASI İRAN’DA KİMLİK, ULUS VE DEVLET
TARTIŞMALARI: SİSTAN VE BELUCİSTAN ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ZEHRA BOĞATEMUR

AĞUSTOS 2019

**İSTANBUL MEDENİYET
ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DEVİRİM SONRASI İRAN’DA KİMLİK, ULUS VE DEVLET
TARTIŞMALARI: SİSTAN VE BELUCİSTAN ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ZEHRA BOĞATEMUR

**TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. M. LÜTFULLAH KARAMAN**

AĞUSTOS 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Zehra Boğatemur

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman

İMZA SAYFASI

Zehra Boğatemur tarafından hazırlanan ‘Devrim Sonrası İran’da Kimlik, Ulus ve Devlet Tartışmaları: Sistan ve Belucistan Örneği’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Bayram

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali Doğan

.....

Kurumu: İstanbul Teknik Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 25.07.2019

TEŐEKKÖRLER

Tez çalışmam sırasında desteğini ve sevgisini her an hissettiğim çok kıymetli aileme ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında ilgi ve desteğini esirgemeyen, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemi asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Zehra BOĞATEMUR

İstanbul, Ağustos 2019

ÖZET

DEVİRİM SONRASI İRAN’DA KİMLİK, ULUS VE DEVLET TARTIŞMALARI: SİSTAN VE BELUCİSTAN ÖRNEĞİ

Boğatemur, Zehra

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman

Temmuz, 2019. 80 sayfa

Çalışma toplamda giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmakta olup, ilk bölümde kavramsal bir çerçeve çizilerek kimlik ulus, ulusçuluk, ulus-devlet kavramları incelenmiştir. Bu kavramların uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkış süreçlerine değinilmiştir. Çalışmamızın temel taşlarından biri olan kimlik kavramı, inşacı teori çerçevesinde ele alınarak kimliğin uluslararası sistemdeki yeri ve önemi izah edilmiştir. İkinci bölümde ise İran İslam Cumhuriyeti kimliğini oluşturan etmenlere kısaca göz atılmış, bunlardan özellikle çalışmamızı daha ziyade ilgilendiren kimliğin Şii- Müslüman boyutu üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca bugünkü İran Anayasası’nda ismi geçen azınlıklar ve anayasadaki temsil haklarına yer verilmiştir. Çalışmanın ana bölümünü oluşturan üçüncü bölümde ise, Sistan ve Belucistan Bölgesi’ndeki sosyo-politik arka plan çerçevesi çizilmiş, anayasada yer alan “Şii- Müslüman” ifadesinin bölge halkına yaşattığı kültürel, politik ve ekonomik zorluklara değinilmiştir. Son olarak da İran Hükümeti’nin bölgedeki politikalarına yer verilmiş, halkın bu politikalara olan reaksiyonlarından bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: kimlik, ulus, ulusçuluk, ulus-devlet, İran, Sistan ve Belucistan, Beluciler

ABSTRACT

IDENTITY, NATION AND STATE IN POST-REVOLUTION(ARY) IRAN: THE CASE OF SISTAN AND BALOCHESTAN

Boğatemur, Zehra

Master Thesis, Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

July, 2019. 80 pages

This study consists of three chapters excluding introduction and the conclusion chapters. In the first part, the concepts of identity nation, nationalism, nation-state have been examined by drawing a conceptual framework. The emergence of these concepts in the field of international relations has been discussed. The concept of identity, which is one of the cornerstones of our study, has been explained within the framework of constructivist theory and the place and importance of identity in the international system has been stated. In the second part, the factors that make up the identity of the Islamic Republic of Iran have been briefly gone through and the Shiite-Muslim dimension of the identity, which is more concerned with our work, has been emphasized. This section also includes the minorities mentioned in the Iranian Constitution and the rights of representation in the Constitution. In the third chapter which constitute the main part of the study, the socio-political background framework in Sistan and Balochestan Region has been drawn. the cultural, political and economic difficulties caused by the “Shiite-Muslim” expression in the constitution are mentioned. Finally, the policies of the Iranian Government in the region have been discussed and the reactions of the people to these policies are mentioned.

Key Words: identity, nation, nationalism, nation-state, Iran, Sistan and Balochestan, Baloch, Balochi.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	1
Özet	4
Abstract	5
GİRİŞ	8
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
1.1. Kimlik Kavramı ve Uluslararası İlişkilerde Kimlik.....	10
1.2. Kimlik ve İnşacı Teori.....	14
1.3. Ulusçuluk ve Ulus-Devlet	17
1.3.1. Ulusçuluk.....	17
1.3.2. Ulus-Devlet Konsepti ve Oluşum Süreci.....	19
2.İRAN KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN ETMENLER, ETNİK SİYASET VE ULUSÇULUK 24	
2.1. Dil, Tarih, Kültür ve Coğrafya.....	24
2.2. Din (Şia).....	25
2.3. İran’da Etnik Siyaset ve Ulusçuluk	29
2.3.1. İran’da Azınlıklar ve Yönetimdeki Temsili	29
2.3.2. Fars Milliyetçiliği.....	33
2.3.3. Beluci Milliyetçiliği.....	34
3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ’NDE SİSTAN VE BELUCİSTAN EYALETİ	38
3.1. Belucistan Meselesi (Pakistan, Afganistan ve İran Bağlamında Genel Değerlendirme)	38
3.2. İran’da Sistan ve Belucistan Eyaleti	41
3.2.1. Coğrafya	41
3.2.2. Demografi.....	41
3.2.3. Sistan ve Belucistan Bölgesi’nin Jeopolitik Konumu ve Önemi	42
3.2.4. İran Siyasetinde Sistan ve Belucistan’ın Yeri ve Önemi	44
3.3. Sistan ve Belucistan Bölge Yönetimi ve İran Devlet Politikaları	46

3.3.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Sistan ve Belucistan Politikası	51
3.3.2.1. Nüfus Politikası.....	51
3.3.2.2. Ekonomi Politikası.....	56
3.3.2.3. Kimlik Politikası	58
3.3.3. Etnik ve Dini Sorunlar	59
3.3.4. İllegal Faaliyetler ve Silahlı Örgütlenmeler	61
Sonuç ve Değerlendirme	63
EK: SİSTAN VE BELUCİSTAN BÖLGESİ'NE DAİR FOTOĞRAFLAR.....	67
KAYNAKÇA	75

GİRİŞ

Belucistan, daha genel ve geniş anlamıyla, İran, Pakistan ve Afganistan olmak üzere üç ülke sınırları içerisinde dağılmış vaziyette, halkın çoğunlukla Belucilerden¹ oluştuğu geniş bir bölgedir.² Tarihi kayıtlara göre, stratejik önemi haiz birçok bölge gibi Belucistan da Batı sömürmesine maruz kalmıştır. Hindistan gibi önemli bir coğrafyaya komşu olması, coğrafi açıdan önemli bir konumda bulunuyor olması, bölgenin ham madde bakımından zengin oluşu gibi nedenlerden dolayı, bölge başta İngilizler olmak üzere Batılıların ilgi alanına giren bir bölge olmuştur.

Öte yandan, daha özgül bir bağlamda, Sistan³ ve Belucistan ise, iki ayrı bölge olmak üzere, Belucistan'ın İran toprakları içerisinde kalan bölümüne İran merkezi hükümeti tarafından verilmiş olan isimlendirmedir, aynı zamanda da İran'da bir eyalet statüsündedir. 181.785 km² lik alan ile İran'ın en büyük bölgesidir. Sistan bölgenin kuzeyinde, Belucistan ise bölgenin güneyinde yer almaktadır. Belucistan Bölgesi de Serhad kuzeyde ve Makaron güneyde olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmaktadır.

Hükümetin kendi resmi raporlarında, Sistan ve Belucistan Bölgesi, gelişmişlik yönünden ülke içerisinde en geri kalmış ve en yoksul bölge olarak belirtilmektedir. Bölge, çoğunluğu oluşturan Sünni Belucilere ve azınlıkta olan Şii Sistanilere ev sahipliği yapmaktadır. Beluciler eğitim, sağlık, kamu görevlerinde istihdam gibi konularda yeteri kadar donanım ve imkanlara sahip bulunmayıp bu durum büyük oranda Şii kimlikli hükümetin, ülkede yaşayan Sünnilere uygulamış olduğu ayrımcı politikalarından ileri gelmektedir.⁴ Bölge mollaların baskın olduğu, toplumun gidişine yön verdiği bir bölgedir. Bölgenin dikkat çeken bir başka özelliği yerli halkın kendisini Sünni Müslüman olarak görmesi ve tanımlaması ve bu sebeple de İran İslam Devleti'nin anayasadaki Müslüman/Şii kimlik tanımlamasından ayrışması ve bunun sonucu olarak da hükümet tarafından asimilasyon politikalarına, ayrımcılığa ve ekonomik

¹ Beluci ve Beluç şeklinde iki isimlendirme mevcuttur. Tez boyunca 'Beluci' isimlendirmesi tercih edilmiştir.

² 'Belucistan' isimlendirmesi Farsça dilinde Beluci yurdu, Beluci vatani anlamına gelmektedir.

³ 'Sistan' isimlendirmesi, Sakaların yurdu, vatani anlamında, eski Pers Sakastana'dan gelmektedir.

⁴ Ahmad Reza Taheri''. "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch elites." *Iranian Studies* 46, no. 6, 2013, s.8.

zorluklara maruz kalmasıdır. Çalışmamızda önce kimlik, ulus, ulusçuluk gibi kavramlara değinilerek kavramsal bir çerçeve çizilmiş, daha sonra da İran kimliğini oluşturan unsurlar incelenmiştir. Son olarak da Sistan ve Belucistan Bölgesi'ndeki sosyo-politik arka plana değinilerek İran kimlik tercihinin bölgeye ne gibi değişiklikler getirdiği, bölgedeki dönüşümü ve ne gibi sonuçlara ve sorunlara yol açtığı işlenmiştir.

Sistan ve Belucistan bölge isminden dolayı iki farklı konu başlığı gibi görünse de bu isim İran'da bölgeye verilmiş olan ismin tamamı olduğundan dolayı ayırmanın uygun olmadığını düşünerek bu çalışmamızda biz daha çok Belucistan bölgesi ve kimliği üzerine yoğunlaşacağız.

I

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kimlik Kavramı ve Uluslararası İlişkilerde Kimlik

Kardeşime karşı ben,
Yeğenimize karşı kardeşim ve ben,
Yabancıya karşı yeğenim, kardeşim ve ben!
--Arap Sözü--

Uluslararası İlişkiler disiplininde, dikkatlerin kimlik kavramı üzerine çekilmesi, Soğuk Savaş'ın bitimine rast gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 'güçler dengesi'nin bozulması yeni dünya düzenine geçişin sinyallerini vermiştir. Küresel iki temel blok arasındaki ideolojik mücadelenin son bulması ile, inşacı kuramın da etkisiyle, bütün dünya ülkelerinde, dış politikada etnisiteye, kimliğe dayalı siyaset yapma eğilimi baş göstermiştir. Körfez Savaşı, Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan, Dağlık Karabağ, Güney Asya ve Afrika gibi bölgelerde yaşanan etnisite, din kaynaklı çatışmalar dünya siyasetinde yeni bir dönemin habercisi olmuş ve bu sebeple de kimlik konusu, Uluslararası İlişkiler disiplininin ilgi odağı haline gelmiştir.⁵ Dünya siyaset sahnesinde yaşanmış olan bu değişimlerin analiz edilebilmesi ve incelenebilmesi için de, kimlik konusunun Uluslararası İlişkiler disiplindeki yerinin belirlenebilmesi ve kimlik meselesinin kavramsallaştırılması ihtiyacı hasıl olmuştur. Tezin bu bölümünde kimlik kavramsallaştırılması üzerinde durulacaktır.

Kimlik, kendi benliğimizi tanımlarken ve kendimizi ötekilerden ayıran özellikleri belirtirken kullanmış olduğumuz ifadelerin bütünüdür. Yani bizi biz yapan, "Ben kimim?" sorusuna aradığımız cevaplar kimliğin unsurlarını oluşturmaktadır. Kimlik tanımlaması 'öteki olan' ögeye göre yapılır ve ona göre yorumlanır. Derrida'nın ifadesi ile tüm kimlikler ancak kendi farklılıkları ile var olabilirler ve her kimlik aslında bir bakıma ötekidir.⁶

Literatüre bakıldığında Bozkurt Güvenç kimlik mefhumunu en basite indirgediği haliyle "kişilerin, grupların, toplum veya toplulukların 'kimsiniz, kimlerdensiniz?' sorusuna verdikleri yanıt veya yanıtlar" şeklinde tanımlamıştır. Bu şekilde yapılan kimlik tanımlamalarında, bizi

⁵ Erman Akıllı, *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), s.7.

⁶ Jacques Derrida, Frank Kermode, Toril Moi, and Christopher Norris, *Teoriden Sonra Hayat* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003), s. 26.

biz yapan niteliklerden bahsederken, kendimizi diğerlerinden farklı kılan ayırıcı özelliklerimizden olduğu kadar, aidiyet hissi duyduğumuz kimliğe mensup diğer üyeler ile ortak olan niteliklerimizden de bahsetmiş oluruz. Bir başka deyişle, bu şekilde bir tanımlamaya gittiğimizde, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kimlerden olduğumuzu ifade ederken, aynı zamanda kimlerden olmadığımızı ve kimlere karşı olduğumuzu da belirtmiş oluruz. Hatta kim olduğumuza, kim olmadığımız bilgisi yardımıyla ulaşırız. Kimlik kavramının özü, bu zıtlıkta saklıdır. Günümüzün en önemli politik ve sosyolojik meselelerinden biri olan bu küresel gerçeği, insanbilimci Claude Lévi Strauss, “Ego versus autre” (Ötekilere karşı ben) şeklinde özetlemiştir.⁷ Sonuç olarak kimlik, bir taraftan bir grup insanı ortak bir paydada buluşturma görevi görürken, diğer taraftan da bir grup insanı bir başka gruptan ayırma görevi de görmektedir. Yani hem ayırıştırıcı hem de birleştirici unsurları bünyesinde barındırmaktadır.⁸

Yücel Bozdağlıoğlu’na göre bir kavram olarak kimlik, sosyal psikoloji ile çok yakın bir ilintiye sahiptir. Bir kişinin veya aktörün, diğerleri ile münasebeti boyunca oluşturmuş olduğu benlik tasviri ve aynı süreçte diğerlerine karşı inşa etmiş olduğu ayırt edicilik algısıdır.⁹ Atila Eralp ise kimlik kavramını, “bir tasvir veya varlığın aidiyet tanımının nüvesi” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁰ Aytunç Altındal ise kimlik mefhumunu felsefi bağlamda tanımlamayı tercih etmiş ve kimlik kavramının özdeşlik anlamına geldiğini belirtmiştir. Kimlik tanımı yaparken bir birimi, ‘birim’ yapan ve onu diğer birimlerden ayıran ve farklılaştıran karakteristiklerin bütününe işaret etmiştir. Ona göre bu, diğerlerinden farklı olmayı gerektirir, zira fark barındırmayan bir özdeşlik ya da kimlik olması mümkün değildir.¹¹

Hüsamettin İnaç ise, kimlik kavramını “‘öteki’ ile ve ‘öteki’ye karşı etkileşim yoluyla şekillenen sosyal bir olgu ve dinamik bir süreç” olarak tanımlamıştır. Bu şekilde tanımlandığında, kişinin kimlik edinebilmesi için, ya kendisini başkasına ve diğerlerine göre tanımlaması, ya da diğerleri tarafından algılandığı parametrelerle kendisini özdeşleştirmesi

⁷ Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 7-8.

⁸ Ümit Özdağ, *Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları, Bir Millet Uyanıyor: 11* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), s. 38.

⁹ Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: a Constructivist Approach* (New York: Routledge, 2004), s. 22.

¹⁰ Atila Eralp, “Soğuk Savaş’tan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, haz. Atila Eralp, *Türkiye ve Avrupa* (Ankara: İmge Yayınları, 1997), s.19.

¹¹ Aytunç Altındal, *Devlet ve Kimlik* (İstanbul: Destek Yayınevi, 2010), s. 23.

gerekmektedir.¹² Bütün bunların yanında Anderson'un bize özgü olan fiziksel kabiliyetlerimizin, cinsiyetimizin, kısacası genetik mirasımızın, daha da önemlisi içinde yaşadığımız dönemin ve anadilimizin (bu ve buna benzer bir çok unsurun) hem *rastlantısal* hem de *vazgeçilmez* olduğunu da belirtmesi kanaatimizce kayda değerdir.¹³

Yukarıdaki tanımlamalarda görüldüğü üzere birçok kişi, kimlik kavramını tanımlarken onun 'farklılık, farklı oluş' yönü üzerinde durmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda dikkate değer surette, Bauman, etnik çeşitliliğin çok fazla olduğu ülkelerde bir 'yabancılar' kimliğinin oluşabileceğinden bahsetmektedir. Hatta daha da ileri giderek bu gruplaşmanın neredeyse temel bir ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Bu yabancılar grubu, o topraklar üzerinde yaşayan fakat bu topraklar üzerinde olmaması gereken bir grup olarak düşünüldüğünden dışlanır ve ötekileştirilir.

Kimlik kavramının literatürdeki tanımlarına göz attıktan sonra uluslararası ilişkiler sosyal bilimindeki yeri ve önemi, iç ve dış siyasette, yerel, bölgesel ve küresel politikada nasıl bir konumda olduğuna da göz atmak gereklidir. Zira, uluslararası arenada bir aktörün kendini ne şekilde tanımladığı ve nerede konumlandığı yani kimliği, o aktörün atmış olduğu adımları anlayabilmek ve bu adımların arkasındaki motivasyonu görebilmek için önemlidir. Bir devletin herhangi bir dönemdeki mevcut uluslararası sistemdeki yeri, içinde bulunduğu coğrafi bölgedeki yeri ve buradaki işlevi, yine bir devletin özelde ve genelde dış politikada amaçladıkları ve bu amaçlara ulaşmak için kullanmış oldukları askeri ve ekonomik güç, bu uğurda kullanılan diplomasi dili gibi dış politika araçlarının belirlenmesi konusunda kimlik her zaman etkin bir rol oynamaktadır. Realist ve Liberal kuramlar, devletlerin hususi çıkarlarını edinmiş oldukları kimlikler üzerinden ya da tam tersi olacak şekilde belirlediklerini ifade etmişlerdir. Daha basit bir şekilde ifade etmek gerekirse devletlerin çıkarları asla kimliklerden bağımsız olmamıştır.¹⁵ Paul Kowert'a göre de, bir devletin ulusal kimliğinin çözülmesi veya kimlik ekseninde kaymalar yaşanması devletin müttefik söylemlerinde değişime, mevcut durumdaki sınırlarda muhtemel değişikliklere dahası iç savaşa ve bunlara bağlı olarak

¹² Hüsamettin İnaç, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri* (Ankara: Adres Yayınları, 2005), s. 16-17.

¹³ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), s. 24.

¹⁴ Zygmunt Bauman, "Soil, Blood and Identity", *Sociological Review*, c. 40, S. 4, (1992), s. 675-701.

¹⁵ Akıllı, a.g.e., 21.

gelişebilecek diğer krizlere sebep olabilecek etkiye ve güce sahiptir.¹⁶ Sonuç olarak kimlik, devletin varlığını belirli sınırlar içerisinde devam ettirmesinde ve diğer ülkeler arasındaki yerinin belirlenmesinde temel taş olma özelliğine sahiptir.

Realizm kuramına göre ulusal çıkar, devletler arasındaki ilişkilerde temel ve asli bir ögedir. Bu sebeple de devletlerin asıl amacı ulusal çıkarlarını maksimum seviyeye çıkarmaktır. Realist kuramın önde gelen isimlerinden Hans J. Morgenthau'ya göre, devletler uluslararası yapı içerisinde bağımsızlıklarına ya da kimlik kültür vs. gibi değerlerine karşı bir tehdit hissettiklerinde bunları korumak durumundadırlar. Böyle bir tehdide maruz kaldığında devletler bencilce hareket edecekler ve ulusal çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmak için çalışacaklardır. Bu tepki sistemin aktörlere dışarıdan etkisi sonucu oluşan doğal bir tepkidir ve bu bağlamda bakıldığında ve incelendiğinde devletlerin çıkarları ve kimlikleri, uluslararası sistemin empoze ettiği tamamen harici bir durumdur.¹⁷

Realistlerin, uluslararası yapının anarşikliği ve devletlerin de birbirleri ile sürekli bir güç yarışında oldukları iddiasının aksine Neo-liberal kuram, işbirliğinin imkan dahilinde olduğunu savunmaktadır. Ulusal çıkarın da işte bu işbirliği ile en üst seviyede tutulabileceğini iddia etmektedir. Başka bir deyişle ulusal çıkarın özü “güç için mücadele değil, güç için işbirliği”¹⁸nden geçmektedir. Bu işbirliği gerektiren durumların kapsamına sadece siyasi, askeri ve güvenlik vs. gibi yüksek politika olarak ifade edilen konular değil, çevresel ya da ekonomik konular gibi alçak politika olarak ifade edilen konular da dahildir. Hükümet dışı aktörler, birey-toplum-devlet arasındaki ilişkinin keyfiyeti, rejimin karakteri, bir devletin davranışlarının analizinde mutlak surette göz önüne alınması gereken unsurlardır. Kimlik bağlamında ele alındığında, liberal kuram, devletlerinin çıkarlarının ve kimliklerinin, içerdeki özellikleriyle ve yapısıyla çok yakından ilişkili olduğunu, bunların da zaman içerisinde değişiklik gösterebileceğini kimlik ve çıkarları belirlemenin kar-zarar üzerinden yapılacağını öngörmektedir.

Kimlik kavramı yer ve zamana göre içinde bulunulan siyasi konjonktür çerçevesinde sürekli olarak yeniden inşa edilebilen bir kavramdır. Diğer taraftan bu teori Realist teorinin aksine, devletlerin tek ve sürekli olarak aynı istikamette ilerleyen sabit bir çıkar anlayışlarının

¹⁶ Paul Kowert, "National Identity: Inside and Out." *Security Studies* c. 8.2, S. 3 (Oxford 1998), s. 1-34.

¹⁷ Hans J. Morgenthau, "Another 'Great Debate': The National Interest of the United States", *The American Political Science Review*, c. 46, S. 4 (Chicago 1952), s. 972.

¹⁸ Akıllı, a.g.e., s. 15.

mevcut olmadığını, bunun aksine sahip oldukları kimlikler üzerinden ulusal çıkarlarını belirlediklerini savunmaktadır.¹⁹ Alexander Wendt'e göre devletler ya da aktörler, önce kimliklerini belirler ve tanımlar, daha sonra da bu kimliğe göre hedeflerini ve eylemlerini tayin ederler.²⁰ Neo-Realistler kimliğin uluslararası sistemin bir dayatması olduğunu, devletlerin bu dayatma sonucu kimlik ve ulusal çıkar inşasına ihtiyaç duyduklarını iddia etmektedirler.²¹ Wendt ise kimlik ve ulusal çıkarların uluslararası sistemin bir dayatması olduğu iddiasını reddeder.²² Bu durumda kimlik bir dayatma sonucu değil aktörlerin birbirleri ile olan etkileşimlerinden dolayı oluşan bir durumdur.

Yukarıda ifade edilmeye çalışıldığı üzere kimlik uluslararası sistemde ve ilişkilerde önemli bir yeri haizdir. Kimliğin uluslararası ilişkilerdeki bu önemli yerini en güzel şekilde açıklayan teori bugüne kadar inşacı teori olmuştur. Bu sebeple bir alt bölümde kimliği inşacı teori çerçevesinde daha detaylı bir şekilde ele alacağız.

1.2. Kimlik ve İnşacı Teori

İnşacı teori, günümüzdeki uluslararası politika konularını klasik teorilere göre daha iyi açıklayabilen ve uluslararası ilişkilerde görece çok da uzun bir tarihi olmayan bir yaklaşımdır. Bu teori aynı zamanda kimlik ve kimliğe dayalı siyasetin, dış politikayı nasıl etkilediği gibi konuları anlama konusunda en açıklayıcı uluslararası ilişkiler teorilerinden biri olmuştur. İnşacılık, devletlerin kimlik tercihlerinin uluslararası sistemde ve dış politikadaki davranışlarında, diğer ülkelerle kurmuş oldukları iletişim şekillerinde ne ölçüde etkili olabileceğini anlamaya ve açıklamaya yardımcı olmaya çalışan ve kısmen de yardımcı olabilen bir teoridir.

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine göre devlet, amaç odaklıdır ve faydayı maksimize edebilmenin uğraşı içerisinde olan rasyonel bir yapıya sahiptir. Bu teorilere göre uluslararası sistem, devletlerin ulusal çıkarları ile örülü, bu çıkarlarla şekillenen anarşik bir yapıya sahiptir ve devlet ve bu anarşik yapı uluslararası düzen için değişmez verilerdir. İnşacı

¹⁹ Anthony Smith, "The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed", *Journal of International Studies*, c. 20, s. 3 (1991), s. 359.

²⁰ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics", *International Organization*, c. 46, S. 2 (Cambridge 1992), s. 424.

²¹ Akıllı, a.g.e., 17.

²² Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, c. 88, s. 2 (Cambridge 1994), s. 385.

teoride devletlerin sosyal aktörler olarak görülmesi, onu geleneksel teorilerden ayıran özelliklerden biri olmuştur. Bir sosyal aktör olarak devletler, kurallara uygun bir biçimde kimlik oluşturmaya ve bu kimliği de ifade etmeye çalışan kurumlardır.²³ Bu yaklaşım inşacı teoriyi ulusal çıkar ve ulusal kimlik konusunda diğer teorilerden farklı bir pozisyona getirmektedir. Bu teoriye göre ulusal çıkarlar değişken olup, devletin ulusal kimliğinden asla bağımsız olmayan verilerdir. Ulusal kimliğin kendisi de değişken bir yapıya sahip olduğundan ulusal çıkarlar da buna bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Ulusal kimlik, ülke içerisinde ya da uluslararası güçler tarafından şekillenmekte olup, bu kimlikteki değişiklikler de ulusal çıkarları etkilemektedir. Bütün bunlara göre bir devletin uluslararası sistemdeki davranışlarını anlayabilmek ve açıklayabilmek için yalnızca devletin ulusal çıkarlarına odaklanmak yeterli olmayacak, bunun yanında devletin ulusal kimliğine de bakmak gerekecektir.

İnşacı teoriye göre ulusal kimliğin oluşumunu etkileyen bir başka unsur da uluslararası sistemde devletlerin birbirleri ile olan iletişim ve etkileşimleridir. Devletlerin birbirleri ile olan etkileşim ve iletişimlerinin, ulusal kimliklerin biçimlendirilmesi ve ulusal çıkarların belirlenmesinde önemli bir rolü vardır. Uluslararası sistem, devletlerin birbirleri ile olan iletişim süreçlerinden oluştuğu gibi bu süreçlerin dinamiğine göre de sürekli olarak yenilenme halindedir. Alexander Wendt'e göre uluslararası sistem sabit bir yapıda olmadığı ve hatta sosyal bir kurgudan ibaret bulunduğu için, burada dikkati celbeden nokta, bu dinamik ve değişken süreç esnasında devletlerin kimliklerinin verili ve sabit olmayışı ve hatta dönüştürülebilen ve geliştirilebilen bir yapıya sahip oluşlarıdır.²⁴ Bu sistemde yer almış olan aktörler kendilerine kimlik ve rol edinme ihtiyacı duyarlar. Bu rol ve kimlikler, bu sosyal aktörlerin yani devletlerin faaliyetlerini, kararlarını, motivasyonlarını, fayda ve çıkarlarını büyük oranda etkilemektedir. Aynı zamanda bu kimlikler ve roller 'diğer'lerine göre şekil almakta gelişmekte ve dönüşmektedir.²⁵ Ulusal güvenlik kavramı da bütün bunların peşi sıra şekillenmektedir. Kimlik farklı güvenlik algıları yaratılması konusunda, kilit noktayı oluşturmaktadır. Güvenlik algılarının değişmesi farklı uluslararası sistemleri beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile, özerklik, fiziki güvenlik, kolektif özsaygı, ekonomik refah gibi kavramları içerisinde

²³ Martin Griffiths, Steven C. Roach, M. Scott Solomon, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN (Ankara: Nobel Yayınevi, 2011), s. 153.

²⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), s. 71-72.

²⁵ Maja Zehfuss, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 40.

barındıran ulusal çıkarlar devletlerin birbirleri ile olan iletişiminden doğmakta olup geliştirebilir ve değiştirilebilir bir doğaya sahiptir. Ancak halihazırda var olan oluşturulmuş ulusal kimliklerin ve belirlenmiş ulusal çıkarların değişmesi ve dönüşmesi her zaman kolay bir iş olmayabilir. Bunun sebebi sosyal sistemin, aktörler tarafından objektif bir sosyal gerçeklik olarak görülebilmesidir.²⁶ Kimliklerin inşasını etkileyen somut bir eylem de ülke içinde veya dışındaki söylemlerdir. Bu pratik söylemler, kimliğin inşa sürecini yönlendirebilmektedir. Bu söylemler ile politikalar, kişiler, aktörler veya olaylara farklı manalar yüklenebilmektedir. Kimlik inşası dediğimiz süreç siyasi bir süreç olup, ulusal, uluslararası sancılara veya çatışmalara neden olabilmektedir.²⁷

Kimlik kavramı bütün sosyal bilimlerin ilgi alanı sınırları içerisine dahil olmayı başarmıştır. Kimlikle ilgili belirtilen, ifade edilen gerçekliklerin içerisinde ilgiyi en fazla celbeden nokta, kimliklerin suni bir yapıya sahip olmasıdır. Yani kimlik şekillendirilebilir, kurgulanabilir, değiştirilebilir ve hatta empoze edilebilir niteliklere sahiptir. Foucault, kimlikleri oluşturan şeylerin söylemler olduğunu ifade eder.²⁸

Bireyler ulusal kimliklerinin yanında kendi öz kimlikleri ve toplumsal kimliklere de sahiptirler. Bu kimlikler, bireyin kendi benliğinin değişmez bir parçası ise güçlü kimlik, değiştirilebilir şekillendirilebilir ve dönüştürülebilir bir parçası ise zayıf kimlik şeklinde düşünülmektedir. Bu durumda bireyler için farklı ve çoklu bir kimlik kavramından bahsedebiliriz. Sosyal kimliklerimiz de inşacı teoriye göre sosyal iletişim ve etkileşim aracılığıyla şekillenmekte, sonrasında yine söylemlerle değişim, yapı söküm, uzlaşma ve tekrar yaratım ve ret süreçlerinden geçmektedir. Ve kimlikler her daim meydan okumalara karşı açık olmaktadır. Sonuç olarak ulusal kimlikler de değişmez gerçeklikler değildir ve bu sebeple de sosyal ve kültürel iletişim ve etkileşimlerle değişim ve uzlaşma süreçlerine girebilirler, yapı sökümüne uğrayıp yeniden inşa edilebilirler.

²⁶ R. Doty, “Sovereignty and the Nation: Constructing the Boundaries of National Identity”, haz. T. J. Bierstecker ve C. Weber, *State Sovereignty as Social Construct* (New York: Cambridge University Press, 1996), s. 127.

²⁷ Peter Katzenstein, “Introduction: Alternative Perspectives on National Security”, haz. Peter Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1996), s. 5.

²⁸ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), s. 47.

1.3. Ulusçuluk ve Ulus-Devlet

1.3.1. Ulusçuluk

Ulusal sınırların sabit, dayanıklı ve katı gereklilikleri ile, insanların değişken, geçici ve esnek gereklilikleri arasında her zaman bir gerilim olmuştur. Ulus-devletin temel kurgusu etnik, ırksal, dilsel ve kültürel türdeşlikse, sınırlar bu yapıyı yalanlayıp durmaktadır hep.

--Horsman ve Marshall, After the Nation State--

. Ulusları ve ulusçuluğu anlamak için bu konuda belki de en çok katkıda bulunan isimlerden birisi Ernest Gellner olmuştur. Gellner ilk olarak, ulusların kendi kendini doğuran, doğal yapılar olduğunu reddeder. Ona göre ulusçuluk, ulusal ve siyasi birimin birbirleriyle uyum içerisinde olması gerektiğini savunan bir ideoloji olup modern çağa has bir olgudur.²⁹ Ona göre tarihin büyük bir kısmında siyasi örgütlenmeler ulusalcı ilkelere göre düzenlenmemiştir. İmparatorluklarda, şehir devletlerinde ya da feodal yapılanmalarda milliyetçiliğin izlerine rastlanmaz. Ernest insanlık tarihini üç evreye ayırır. Ona göre avcı-toplayıcı toplumlar döneminde merkezi bir otorite ve siyasi bir güç olmadığından milliyetçiliğin ortaya çıkması imkansızdır. Tarım toplumları siyasi otoritelere sahip olmakla beraber, güç dağılımı, kültür ve statüye göre yapıliyordu. Nüfusun büyük bir kısmını oluşturan besin üreticileri çok dışa dönük bir yaşam sürmüyorlardı. Civardakilerle olan etkileşimler ve iletişimleri siyasi kaynaklı değil ekonomik ihtiyaçtan kaynaklanıyordu. Bu ilişkilerin gerçekleşmesini sağlayan bağ ise kültürdü. Dolayısı ile kültürü tanımayan birinin yerlilerle iş yapması çok zor ve sık rastlanmayan bir durumdu. Kültürün geniş kitlelere yayılması belki din adamlarının çıkarına olabilirdi fakat onlar da bunun için bir teşebbüste bulunmamışlardı.³⁰

Gellner'e göre sanayi toplumlarında ise durum farklılaştı. Bu toplumlarda uluslara ve ulusçuluğa gereksinim doğdu. Modern öncesi dönemde insanların rolleri doğuştan belirlenmiş ve roller arası geçişler de neredeyse imkansızdı. Bu toplumlarda düzenin korunması için kültüre ihtiyaç da yoktu. Kültür zaten mevcut düzeni destekleyici ve pekiştirici bir görev görmekteydi. Modern dönemdeyse toplumsal rollerdeki geçişkenlik kolaylaştı ve arttı. Toplumsal devinim

²⁹ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (New York: Cornell University Press, 2008), s. 72.

³⁰ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009), s. 159.

hızlandı. Artık herkesin belirli bir dili konuşabilmesi zaruret halini aldı. Bu durumda kültür mevcut yapıyı pekiştirmek yerine, tek başına ehemmiyet arz ediyor ve hatta mevcut düzenin yerine geçiyordu.³¹ Modern çağa kadar yöneticilerin hangi milletten olduğu yönetilenleri ilgilendirmezken bugün bu bir ülke halkı için büyük önem arz etmektedir. Modern çağda toplumlara, toplumu tanımlayan ‘yüksek bir üst kültür’ egemendir. Özkırmılı’ya göre modern toplum akışkan bir yapıya sahiptir. Modern toplumda üretim iş bölümünü gerekli kılıyordu. Tarım toplumlarındaki hiyerarşinin aksine daha eşitlikçiydi ve hareketliliğe önem veriyordu. Modern toplumda uzmanlaşma ihtiyacı da hasıl olmuştu. Bu yüzden de verilen eğitimin daha profesyonel ve disiplinli ve daha türdeş bir yapıya sahip olması gerekiyordu. Bu sistemde standartlaşmayı beraberinde getirdi, bu yüzden de herkes işçiydi. Bugünkü toplumlarda kendine saygı ve güven ancak belli bir dilde ve kültürde eğitim alınarak elde edilebiliyordu. Bireye kimliğini veren, ve onu birey yapan, kişinin eğitimi idi.³²

Gellner’e göre modern insan bir toprağa, bir inanca ya da bir krala sadakat beslemek yerine bir kültüre sadakat besliyordu.³³ Bu şekilde karmaşık kitlesel bir eğitim sistemini sağlayabilecek bu sistemi idame ettirebilecek ve denetimini sağlayabilecek örgütlenme biçimi ise modern devlettir. Bu güce sahip olabilmek için merkezi otorite şarttı. Geçmişte kültür ve devlet arasındaki ilişki zayıf ve tesadüfe bağlı olmakla beraber bugün aradaki bu bağ güçlenmiş, sistematik bir ilişkiye dönüşmüştür. Yani ulusçuluk modern devletin dolayısıyla sanayileşmiş toplum düzeninin bir ürünüdür.³⁴ Özkırmılı, beslenmeyen, kendinden olan, yönetilmeyen kültürlerin zayıf kaldığına dikkat çeker ve bunları ‘vahşi kültürler’ olarak niteler. Ona göre modern çağa damga vurabilmiş kültürler ise ‘bahçe kültür’lerdir. Bu bahçe kültürler devlet tarafından özenle besleniyor, serpiliyor ve büyütülüyordu. Gellner’in iddiasına göre uluslardan yalnız ulusçuluk çağında söz edilebilirdi. Yani ona göre ulusçuluk ulusları doğurmuştur, uluslar ulusçuluğu doğurmamıştır. Ona göre ulusçuluk görece önceliğe sahiptir.³⁵ Ulusçuluk denilen şey özünde, daha öncesinde pek çok alt kültüre sahip olan bir topluluğa yüksek bir kültürün zorla yüklenişiydi. Ulusçuluk anonim ve türdeş bir toplum oluşturma çabasıydı.

³¹ Özkırmılı, a.g.e., s. 160.

³² Özkırmılı, a.g.e., s. 161.

³³ Ernest Gellner, *Thought and Change*, s.155.

³⁴ Özkırmılı, a.g.e., s. 162.

³⁵ Ernest Gellner, a.g.e., s. 155.

Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan kültürel türdeşlik, toplumsal bir norma dönüşerek yüksek kültür aracılığıyla bu toplumu bir arada tutuyordu.³⁶

Burada akli kurcalayan asıl soru, alt kültürlerin kendilerinin farkına nasıl vardıkları, bu bilince nasıl eriştikleridir. Hangi gelişme sonucu alt kültürler de birer yüksek kültür olma arzusu ve çabası içerisine girmişlerdir. Özkırmılı'ya göre bunu getiren, entelektüel kesimin gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışması değildir.³⁷ Bürokrasideki iş imkanları ve dünyada yaşanan göçler yerel gruplara kendi milletlerinden ve kendi dilini konuşan kişi veya gruplarla iş yapmanın kendi dillerini bilmeyen ya da kendilerine karşı düşmanlık duygusu besleyen topluluklardan daha kolay olduğunu göstermiştir. Bu grupların edinmiş oldukları somut tecrübeler onlara ya kültürlerini çok sevmeyi ve ona sıkıca sarılmayı ya da ondan nefret etmelerini ve uzaklaşmaları gerektiğini öğretmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse internetin getirmiş olduğu ortama bağlı olmayan iletişim imkanlarının artmış olması bunun sonucu olarak da toplumsal hareketliliğin hızlanması ve çoğalması ile kişinin kültürü kimliğin en önemli bileşenlerinden biri haline getirmişti.³⁸

Sanayi devri öncesinden kalan kültürler gelişmiş toplumlar için iletişime engel oluşturabilirlerdi. Ayrıca ten rengi veya bazı fiziki özellikler gibi zamanla değişim göstermeyen durumlar da kültürel türdeşliğin önündeki engellerden biri olabilirdi. Bu özelliklerin kültürleri temsil etmeleri, halinde bu grupların toplumun kalan diğer kesimi tarafından kabul görmeleri imkansızlaşabilir ve bu da yeni devletler yaratılmak istenmesi gibi durumlarla sonuçlanabilirdi.³⁹

1.3.2. Ulus-Devlet Konsepti ve Oluşum Süreci

20. yüzyılın sonları, dünya tarihi açısından mühim olayların gerçekleşmiş olduğu bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleşmiş ve küresel çapta siyasi sistemin şekillenişinde etkili olan en önemli olay da şüphesiz Sovyetler Birliği'nin çöküşüdür. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, dünya üzerindeki iki kutuplu dengenin bozulmasına ve yeni bir uluslararası sistemin oluşmasına yol açmıştır. Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleşen devrimler, sosyalizmin yenilgisi ve çöküşü, kapitalizmin de zaferi olarak algılanmıştır. Yaşanan bu iç savaşlar, çözümler, etnik-dinsel

³⁶ Özkırmılı, a.g.e., s. 162.

³⁷ Özkırmılı, a.g.e., s. 163.

³⁸ Özkırmılı, a.y.

³⁹ Özkırmılı, a.g.e., s. 164.

çatışmalar, küresel çapta yeni bir milliyetçilik anlayışının ortaya çıktığını, bütün çabalara rağmen etnik kimlikleri tamamen ortadan kaldırmanın mümkün olmadığını kanıtlamıştır.

Etnik hareketler için ilham kaynağı olan ulus olgusunun tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmese de, başlangıcını 18. yüzyıl başlarına dayandıran teoriler mevcuttur.

Devlet kavramı, ilk olarak Batılı siyasi kurumların ortaya çıkıp gelişmesi ile şekillenmiştir. Bu kelime ilk kez 16. yüzyılda, o gün var olan siyasi geleneklere karşı kullanılmıştır. Ortaçağ Dönemi'nde devletin varoluşu ile ilgili sistemde ikiliğe sebep olan Papa ve İmparatora karşı yapılan uzun, zahmetli ve başarıyla sonuçlanan bir mücadelenin sonunda modern devlet ortaya çıkmıştır. Devlet kavramını bugünkü modern anlamında literatüre kazandıran kişi Machiavelli olmuştur. Ona göre devlet, devlet adamının zeka başarısının ürünüdür ve aynı zamanda bir sanattır. Machiavelli, siyasi faaliyetlerin amacının devletin gücünü yaymak ve genişletmek olduğunu söyler ve bu amaca ulaşabilmek için akılcı kabul edilebilecek şartlar çerçevesinde her şey mübahtır.⁴⁰ Farklı sözlüklerde yapılan tanımlara bakacak olursak Gordon Marshall'ın Sosyoloji Sözlüğü'nde devlet "Toplumu yöneten kuralları belirleme yetkisine sahip olan özel bir kurumlar bütünüdür." Yine sözlükte ifade edilen tanıma göre, "...devlet birleşik bir bütün değildir. Bu yüzden devlet aygıtının farklı parçalarının farklı çıkarları olabileceği ve birbirine zıt tercihleri savunabilecekleri için bir devletin çıkarlarını saptamak zor olmaktadır."⁴¹ Tanımın devamında bir devletin sınırlarının belirlenmesinin kolay bir iş olmadığı da belirtilmiştir. Devletin yetkilerinin sınırları açıktır.

Devletle ilgili bir başka nokta da iktidar oluşuyla ilgilidir. Devlet olarak isimlendirilen kurumlar bütünü, tek bir birim olarak hareket edemez. Devlet içerisinde yer alan karar alıcı, politikaları uygulayıcı vs. farklı işlevleri gerçekleştiren aktörler mevcuttur. Asıl önemli nokta ise devletin alınan kararları ve belirlenen politikaları uygularken neye göre hareket ettiğidir. Bir görüşe göre devlet, toplumdaki grupların çıkarlarına göre hareket eder. Bu görüşe göre devletin atmış olduğu adımlar grupların baskılarına verilen karşılıklardan oluşur. İkinci bir görüşe göre devlet, baskı gruplarının birbirleri ile çatışmasını sağlayan bir ortam hazırlamakta ve devlet politikalarını bu çatışmalara göre belirlemektedir. Üçüncü ve son görüşe göre de devlet çıkar

⁴⁰ Y. Furkan Şen, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2004), s. 29.

⁴¹ Marshall Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), s. 146.

grupları arasında hakem görevi görmektedir ve buna göre de ulusal çıkarı belirlemektedir.⁴² Devletin önde gelen özelliklerinden biri kendi vatandaşları üzerinde ya da başka devletlerle ya da toplumlarla olan ilişkilerinde zor kullanarak kontrolü elinde bulundurma çabasıdır.⁴³ Yukarıda geleneksel devlet anlayışı için yapılan tanımlarda kolayca görülebilen ve dikkati çeken nokta, devletin sürekli kaostan, kargaşadan beslendiği, yahut sürekli zor kullanarak kendi üyelerini kontrol ettiği ya da diğer devletlerle olan ilişkilerini yine zor kullanarak belirlediğidir. Nitekim, uluslararası ilişkiler teorilerinden biri olan realist felsefenin odağı da budur.

Devlet, insanlığın uygarlığa geçişiyle farklı olan toplumlar arasındaki ilişkiler ve en önemlisi de çatışmalar için bir çözüm yolu olması ümidiyle ortaya çıkmış olan bilincin siyasi ifadesidir. İnsanlar arasında gerçekleşen zaruri ve tabii ilişkiler içerisinde ortaya çıkan ve çözilemeyen problemlerin çözülmesini sağlayabilmek ve bu çözümlerin kalıcılığı ve kurumsallaşması niyetiyle geliştirilmiş bir örgütlenme türüdür.⁴⁴

Ortaçağ Dönemi'nde devlet, varlığını din olgusunun toplum üzerindeki yaptırım gücünden yararlanarak ve din temeline oturarak sürdürebilme imkanı bulmuştur. 1789 Fransız İhtilali ile birlikte dini otorite gücünü yitirmeye başlamış ve ulus-devletin ilk tohumları ekilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan yeni ulus devletler, milliyetçilik kavramının geri plana atıldığı düşüncesini sağlamlaştırmış, hatta Sovyetler, ulusal kimliklerin de ötesinde bir üst kimlik oluşturma'nın mümkün oluşuna örnek olarak görülmüştür. Fakat daha sonra yaşanan, Sovyetler Birliği'nin çözülmesi, Kafkasya Bölgesi'nde yaşanan etnik temelli çatışmalar, Yugoslavya'nın dağılması gibi gelişmeler, milliyetçilik olgusunun önemini hala koruduğunu, etnik kökeni görmezden gelerek yeni bir ulus anlayışı geliştirmenin görüldüğü kadar kolay bir iş olmadığını göstermiştir.⁴⁵ Bunun yanında Benedict Anderson da milliyetçiliğin dinsel tahayyüller ile çok yakın bir ilişkisinin olduğundan bahsetmekte ve bu ilişkinin de rastlantısal olmadığını iddia etmektedir.⁴⁶

⁴² Gordon, a.g.e., s. 146.

⁴³ Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), s.78.

⁴⁴ Ülken, a.g.e., s. 78.

⁴⁵ Ülken, a.g.e., s. 78.

⁴⁶ Anderson, s. 24.

İtalyan Birliği Hareketi Risorgimento'nun liderlerinden Massimo d'Azeglio'nun 1860 yılında "İtalya'yı oluşturduk, şimdi de İtalyanları oluşturmamızdır." sözü ulus-devletin niteliğini ifade etmek açısından açıklayıcıdır.⁴⁷

21. yüzyılın önemli başlıklarından biri şüphesiz ki ulus-devletlerin varlığı olmuştur. Son dönemlerde ise ulus-devletlerin globalleşme sürecinde geçirmiş oldukları dönüşüm, gündeme oturmuştur.

Ernest Gellner, ulusçuluğun izlerine rastlanmayan imparatorlukların dünyasından türdeş ulus-devletler dünyasına geçişi beş evrede özetlemektedir:

- 1- *Çıkış Çizgisi*. Gellner'e göre etnisite ve siyasi meşruiyetin arasında bir bağlantının olmadığı ve etnik farklılıkların önemsiz ve belirsiz olduğu dönemdir.
- 2- *Milliyetçi Başkaldırı*. Bu evredeki sınırlar ve politik yapılar bir önceki dönemden kalmaz, buradaki tek fark etnisitenin yavaş yavaş politik bir ilke olarak su yüzüne çıkmasıdır. Eski sınırlar artık tehdit ve baskı altındadır.
- 3- *Milliyetçi Başkaldırının Zaferi ve Kendi Kendini Yok Edişi*. Artık çok etnik gruplu imparatorluklar bu evrede çöküştedirler. Bunun sonucu olarak dine dayalı meşruiyetler ve hanedanlar da tarih sahnesinden silinirler. Artık siyasi yapılar meşruiyetini milliyetçilikten alırlar. Daha sonra güçlü olan etnik grupların kendi milli kaderlerini yeniden yazma girişimleri ile bir dizi devlet kurulur. Ancak bu devletler kurulurken kendi yıkımlarını getirecek unsurları da içlerinde barındırmaktadırlar. Çünkü kurulan bu yeni devletlerin tamamının bünyesinde birçok farklı etnisite bulunmaktadır. Sonuç olarak bir önceki dönemin problemleri aynı şekilde bu evrede de kendini göstermektedir.
- 4- *Gece ve Sis*. Gece ve sis terimi ilk defa Naziler tarafından İkinci Dünya Savaşı esnasında yürütülen gizli operasyonları nitelemek amaçlı kullanılmıştı. Bu dönemde etik değerler önemsiz ve siyasi-coğrafi birimler içerisinde ulusçuluk ilkesi merhametsiz bir şekilde hayata geçirilir. Yani ulusçuluk ilkesi kabul edilebilir yöntemlerden ziyade katliamlar, insanları göçe zorlama gibi yöntemlerle uygulanmaya çalışılır.
- 5- *Endüstrileşme Sonrası*. Bu aşamada milliyetçilik eski şiddetinde tecrübe edilmemektedir. Bu durum çoğunlukla, kültürel yakınlaşma ve ülkedeki refah düzeyinin artmasından kaynaklanmaktadır.

⁴⁷ Charles L. Killinger, *The History of Italy* (London: Greenwood Press, 2002), s. 119.

Gellner'e göre ulusçuluğun gelişme aşamaları bunlardan oluşmaktadır. Aynı zamanda Gellner, bu aşamaların bütün dünya ülkeleri için aynı sırada ortaya çıkmayabileceğinin de altını çizmiştir.⁴⁸

⁴⁸ Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (New York: Cornell University Press, 2008), s. 55-57.

II

2. İRAN KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN ETMENLER, ETNİK SİYASET VE ULUSÇULUK

2.1. Dil, Tarih, Kültür ve Coğrafya

Ulusal kimlik inşasının temel amacı, farklı etnik yapılarda farklı dillerde konuşan ve farklı karakteristik özelliklere sahip olan bir ulusu bir arada tutabilmek ve bir arada yaşamlarını idame ettirebilmelerini sağlayabilmektir. Bu süreç bir türdeşleştirme sürecidir.

İran'ın Fars siyasi kimliğini kazanması, 19. yüzyılın ortalarına denk gelmektedir. 'Fars' kelimesi dilsel bir olguyu ifade etmektedir. Zaman içerisinde bürokratik bir grubu da içine almış edebiyatın gelişimiyle de imtiyazlı bir konuma gelmiştir. İngilizler'in Hindistan'ı ele geçirmelerinden sonra Farsçılık ulusal bir söylem haline gelmiştir. Kimilerine göre İran ulusal kimliğini oluşturan etmenlerden önde gelenleri; Farsça dili, kimilerine göre İran olarak isimlendirilen coğrafya, kimilerine göre İslami faktörlerdir. Kimileri tarih ve dili İran kimliğini oluşturan en önemli unsurlar olarak ele alır. Kimileri ise günümüz İran kimliğinin, İran, İslam ve Batı kültürü olmak üzere üç kültürün mezc edilmesi yoluyla vücuda geldiğini ifade etmektedirler. Şüphesiz ki, İslam kültürünün Şii inanç sistemi bugünkü İran kimliğini etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Elbette ki İran kimliğinin oluşmasında bütün bu sayılanların etkisi inkar edilemez, hatta bütün bunların üstüne Zerdüşt geleneğini de ekleyebiliriz. Devrimden sonraki dönemde Humeyni'nin söylemleri genellikle anti-nasyonal, ümmet vurgusunun ön planda olduğu söylemler olmuştur. Radikal İslamın İran'da zemin bulmasının ve daha sonra da yükselişe geçmesinin ardında Şah rejiminin din karşıtı politikalarının da etkisinin bulunduğu ayrıca söylenebilir.⁴⁹

İran'da Şiilik mezhebinin İran'la özdeşleşmesi, Türk-Safevi idaresinde gerçekleşmiştir. Kacar devri de bir çok açıdan yeniliklerin ve değişimlerin çokça yaşandığı bir dönem olmuştur.

⁴⁹ Yalçın Sarıkaya, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), s. 87.

Avrupa ile yakın ilişkiler kurulup, aşiret sisteminden merkezileşmeye geçilmiştir. Sohrabi'ye göre İran ve Avrupa arasında gerçekleşen bu yakınlaşmanın sebebi Avrupa'nın Türk düşmanlığından kaynaklanmaktadır.⁵⁰

2.2. Din (Şia)

Ernest Gellner'e göre din ve milliyetçilik arasında bir ilişki ya da bağlantı kurulacaksa bu ancak dinin gerçek anlamda din olmadığı durumlarda mümkün olur. Bu durumda din, bir inanç olmaktan çıkıp kültüre dönüşme noktasında olmak zorundadır.⁵¹ Yine Gellner, bugünün sanayileşmiş dünyasında yüksek kültürlerin galip geldiğini ve galip gelen her yüksek kültürün de dini bir otoriteye değil bir devlete ihtiyacı olduğunu bildirmektedir. Bugünün milliyetçi dünyasının teşekkülünün bir açıklamasını Gellner bu şekilde yapmıştır.⁵²

Steven Grosby'e göre din ve milliyetçilik arasındaki ilişki hem kavramsal olarak hem de tarihsel olarak fazlaca karmaşık bir ilişkidir. Din, milletlerin oluşumunda milliyetçilik ile hem el ele olmuş, hem de yeri gelmiş milliyetçilik ile kavgalı olmuştur. Aynı zamanda Grosby'e göre din ve milliyetçilik arasındaki bu ilişki farklı dinlerde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Bu farklılık da karşılaştırmalı çalışmaları ve analizleri gerekli kılmaktadır.⁵³ Milliyetçi hareketlerin neredeyse tamamında bir dinin etkisini, bir şekilde görmek mümkündür. Ama bir dinin, milliyetçi bir hareketin odak noktasında, merkezinde olduğu durumlar çok yaygın olmamıştır. Milliyetçiliğin yeni bir toplumsal düzen yaratma amacı ve dinin de aynı amacı gütmek için toplumda var olduğu birlikte düşünüldüğünde aslında çoğu zaman birbirlerine rakip olduklarını söylemek yerinde bir ifade olur. Buradan hareketle denilebilir ki milliyetçiliğin var olduğu toplumlarda din toplumsal hayatta silikleşmektedir yahut da bir başka ifadeyle din, dindarlıktan fazlaca uzaklaşmaktadır.⁵⁴

Din, milliyetçiliğin bir formuna büründüğü takdirde, artık din olmaktan çıkmış ve özünü kaybetmiştir. Gellner'in de belirttiği gibi bugünün milliyetçilik çağında din kültürün içerisinde erimiştir. Ona göre kültür de dil ile ilişkilendirilmelidir. Başka bir ifadeyle aynı dili konuşan

⁵⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 54-55.

⁵¹ Gellner, a.g.e., s. 42.

⁵² Gellner, a.g.e., s.72.

⁵³ Steven Grosby ve Steven Elliott Grosby, *Nationalism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 80.

⁵⁴ Kamal Soleimani, *Islam and Competing Nationalisms in the Middle East, 1876-1926* (Londra, Palgrave Macmillan, 2016), s.22.

insanlar ortak kültürü paylaşabilirler. Aynı zamanda Gellner, kültürü bir milletin ayırıcı özelliği olarak ifade etmiştir. İki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşabiliyorsa bir millet oluşturabilir.⁵⁵ Soleimani'ye göre bütün bunlar bizi temel bir soruya götürmektedir: "Eğer dini görmezden gelirsek, İrlandalı milliyetçi Protestanları Katoliklerden, Hırvatları Sırlardan ayıran şey nedir?"⁵⁶ John Coakley de büyük dinlerin milliyetçiliğin aksine, evrenselliğe inanan tarafını vurgulayarak, dikkati dinlerin trans-etnik yapılarına çekmiştir.⁵⁷

Liah Greenfeld'a göre milliyetçi söylemlerine dini katıştıran milliyetçiler, gerçek dinin uhrevi tarafını gözden kaçırmaktadırlar. Bu sebeple de ona göre, dini görünen milliyetçiliklerin çoğu aslında etnik milliyetçiliklerdir; öte yandan da, adaletsizlik, aşağılama ve ayrımcı davranılması gibi durumlar bir kimliğin -dini yahut etnik-, kendisini diğer kimliklerden ayrı tanımlamasının başlıca nedenlerindendir.⁵⁸ Benzer şekilde Rene Remond da, fethedilmiş ya da işgal edilmiş topraklarda baskıya ya da yabancı hakimiyetine maruz kalmış olan insanların, özellikle de inançları hakimiyeti eline geçirmiş olan gruptan farklılaşıyorsa, bu durumda kişiliklerinin ve kendi kimliklerinin farkına varmalarını sağlayacak olan şeyin din olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹ Bunların aksine tarihte bazı örneklerde görüldüğü gibi dini farklılıklar, toplum olarak din değişimi yahut da ortaya çıkan yeni dini inançların tümünden reddedilmesi gibi sonuçlar da doğurabilmektedir.⁶⁰

Din, sekülerizm ve milliyetçilik arasında ilişkiler ve bağlantılar her dönemde dikkati celbetmiştir. Kamal Soleimani'ye göre, din ve kutsallık kelimeleri eş anlamlı olmadıkları gibi, milliyetçilik de tamamen dinden yoksun, profan bir kavram değildir. Kutsal olan ile profan olan arasında belirgin bir ayrıma gitmek isteyen birinin, din ve milliyetçilik arasındaki karmaşık ilişkiyi tanımlaması yahut anlaması olanaksızdır. Soleimani, problemin kaynağının bu ayrımı yapmak istemekten kaynaklandığını belirtmiştir.⁶¹ Greenfeld'a göre milliyetçilik, dini şuurun

⁵⁵ Gellner, a.g.e., s.72.

⁵⁶ Soleimani, a.g.e., s.25.

⁵⁷ John Coakley, "Religion and Nationalism in The First World." *Ethnonationalism in The Contemporary World: Walker Connor and The Study of Nationalism*, haz.. Daniele Conversi (New York: Routledge, 2006), s. 213.

⁵⁸ Liah Greenfeld, *Nationalism and The Mind: Essays on Modern Culture* (London: Oneworld Publications Limited, 2006), s. 111.

⁵⁹ Philip W. Barker, *Religious Nationalism in Modern Europe: If God Be For Us* (New York: Routledge, 2008), s. 20.

⁶⁰ Soleimani, a.g.e., s. 26.

⁶¹ Soleimani, a.y.

seküler formudur ve aslına bakılırsa seküler olanı kutsallaştırmaktadır.⁶² Böylelikle dindar grupların sekülerleştiklerini iddia ederek milliyetçilik kulvarında devam etmeleri dahi bir şekilde din konseptinden etkilenmeden mümkün değildir. Bu öncelikle, her ne kadar iki kavram arasındaki çizgiler keskinleştirilse de, milliyetçiliğin kutsallaştırabilme yetkisi ve gücüne sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum da, milliyetçiliğin din örtüsü altında en modern görünümlü devletlerde dahi gücü nasıl ele geçirebileceğini açıkça gözler önüne sermektedir. Böylelikle de milliyetçiliğin modern bir din olduğunu söyleyen Carlton J. Hayes haklı çıkmaktadır.⁶³ Milliyetçi bir topluluk, kendince etik kuralları olan bir topluluk olarak düşünülebilir –tıpkı din içerisinde bulunan ve kendisine inananlara ne yapabileceklerini ve yapamayacaklarını bildiren kurallar gibi-. Bu milliyetçi kurallar da o millete bağlılık hissi duyanlara ya da bağlılık duyması gerektiği düşünülenlere empoze edilir. Örneğin bir davranış, Türkler arasında etik karşılanmıyorsa “Bu hareket bir Türk’e yaraşmaz.” şeklinde bir baskı oluşturur. Bu, yapılan hareketin vatana bağlılık ve ona layık olma ile ters düştüğü anlamına gelmektedir. Bu davranışın, illa da yasal olmayan, ceza gerektiren suç kapsamında bir hareket olmasına gerek yoktur. Ama Türk milliyetçiliği perspektifinden bakıldığında etik olmayan bir davranış olduğu için kınanmaktadır. Diğer etik sorumluluklar gibi, milli yükümlülüklerin de hukuki boyutları olduğu gibi hukuki olmayan boyutları da mevcuttur.⁶⁴

Din ve siyasetin birlikteliğinden beslenen, bununla birlikte milli çıkarları koruma bilincinde olan, ulus-devletlerin İslamcı girişimlerinden biri İran olarak karşımıza çıkmaktadır. Soleimani’ye göre⁶⁵ modern devletler, ne tamamen dinden kopmuş olmak ve dini kamusal alandan silmiş olmak zorunda, ne de onu politikadan ayırıştırmak zorundadır. Bir ulus-devlet – modern devlet- dine kayıtsız ya da dinlere karşı nötr olmak zorunda değildir. (Bunun örneklerini birçok ülke yönetiminde görmek de mümkündür.) Modern ulus-devletler mütemadiyen din üzerine yeniden kafa yormakta, dini yeniden tanımlamakta ve çok büyük bir incelikle, belli şekillerde, bazı zamanlarda dinin bazı kısımlarını bünyesinde toplamakta ya da bünyesinden çıkarmaktadır. Böylelikle dinin sınırları, o günün meşru devlet bünyesinde belirlenmekte ve bu sınırlar, dinin devlet yorumu olarak bağlayıcılık kazanmaktadır. İslamcı bir devlet olsun ya da olmasın, devletler din idaresinde benzer yöntemler ve stratejiler takip etmektedirler. Devletin

⁶² Greenfeld, a.g.e., s. 113.

⁶³ Carlton Joseph Huntley Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din: Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), s. 69.

⁶⁴ Soleimani, a.g.e., s.27.

⁶⁵ Soleimani, a.g.e., s. 3.

yaptığı dini tekelleştirmektir. Bu tekelleştirme bazen devlet dışı aktörleri görmezden gelerek bazen de kendisi dışındaki din yorumlayıcılarını cezalandırarak gerçekleşebilir. İran, Mısır, Suudi Arabistan gibi devletlerin pratiklerinde bu durumu görmek mümkündür.

Şiilik olgusunun ortaya çıkışı İslam tarihinde, Dört Halife Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Daha sonra ise hilafet-imamet çerçevesinde mezhepleşerek İslam dininde Sünnilikten sonraki en büyük mezhep halini almıştır. İran'ın Şiileşmesi de 16. Yüzyılda Safeviler dönemine rast gelmektedir. Bu dönemden itibaren İran Şiiliği yayma politikasına yönelmiştir.⁶⁶

1979 İslam Devrimi'nden sonra, İran devleti, iç ve dış siyasetini Şiilik temelinde ideolojik ve teolojik duruma getirmiştir. Humeyni'nin İslam devleti konsepti kökünü Şii İslam kültüründen almakta ve bu gelenekten beslenmektedir.⁶⁷ Bunun sebebi, Şiilik olgusunun İran İslam Devrimi'nin en önemli dinamiği olmasıdır. Devrim sonrasında siyasi ve dini nüfuzunu Şiilik üzerinden hissettirmeye ve güçlendirmeye çalışan İran'ın ülke içinde ve dışında izlemiş olduğu politikalarda dini referanslar ağırlık kazanmıştır. İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin danışmanlarından Ali Yunusi'nin "Bağdat eskide olduğu gibi büyük İran İmparatorluğu'nun başkentidir." cümlesi, Devrim Muhafızları komutanlarından olan Said Kasımı'nın "Tahran Şii hilalini teşkil etti, artık fevkalade şartlar içerisindeyiz." şeklindeki açıklamaları, Şii etkisinin yönetimdeki etkisini açıkça göstermektedir.⁶⁸ İran, sınırlarının ötesine de bu kimliğini taşımakta ve sınırları dışındaki Şiiilerle de transnasyonel bağlar kurmaya çabalamaktadır. İran, sınırları ötesindeki Şii toplulukları eğitim- kültür programları ile kazanmaya çalışmakta, bu topluluklar üzerinde nüfuzunu arttırıcı yumuşak güç politikaları izlemektedir. Hamid Ahmedi Şahi'nin uyguladığı milliyetçi politikalar ile İslamcılarının uyguladığı politikalar arasında ortak noktalar olduğunu ifade etmiştir. Ahmedi'ye göre Batıcı yönetimlerin seküler politikalarla inşa etmeye çalıştıkları kimlik İran milli kimliğinin manevi yönünü budarken, bugün ümmet

⁶⁶ Kadir Ertay Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar*, c. 1, S. 1 (Ankara, 2016), s. 265.

⁶⁷ Bahar Sarvenaz, "Khomeinism, the Islamic Republic of Iran, and International Law: the Relevance of Islamic Political Ideology", *Harvard International Law Journal*, c. 33, S.1 (Harvard, 1992), s. 145.

⁶⁸ İbrahim Arslan, "İran'ın Ortadoğu Politikası", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 26 (Pamukkale, 2017), s. 237.

politikaları izleyen, söylemlerinde İran ulusu yerine İslam ümmetini önceleyen hükümetler, İran kimliğinin ulusal yönünü budamıştır.⁶⁹

2.3. İran’da Etnik Siyaset ve Ulusçuluk

2.3.1. İran’da Azınlıklar ve Yönetimdeki Temsili

Günümüz İran İslam Cumhuriyeti Anayasası,⁷⁰ 1979 Şubat ayında gerçekleştirilen devrimden sonra, Kasım ayında yürürlüğe girmiş, 1989 yılında yapılan bazı değişikliklerle mevcut halini almıştır. Anayasada resmi dinin İslam ve mezhebin de Caferilik/Şia olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir.⁷¹ Bu anayasa toplamda 177 maddeden oluşmakta olup, birinci bölümün 13. maddesinde Zerdüştlar, Museviler ve Hristiyanlar devlet tarafından resmen tanınan dini azınlık grupları olarak kabul edilmişlerdir. Aynı maddenin devamında, bu dini azınlık gruplara inançlarının gerektirdiği gibi ibadet edebilme, cemaatleri içerisinde kabul etmiş oldukları dinin kurallarına göre davranabilme ve mensuplarına bu dinin eğitimini verebilme konusunda serbestiyet de sağlanmıştır.⁷² Bir sonraki madde de ‘Gayrimüslimlerin Hakları’ başlığı altında, ülkede İslam dinine mensup tüm vatandaşları, mensubu oldukları bu dinin, adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde, mevcut düzene ve İran İslam Cumhuriyeti’nin aleyhine bir davranışta bulunmayan gayrimüslimlerin haklarına hürmete davet etmektedir.⁷³ Bir sonraki madde olan 15. maddede ise, ülkenin ortak resmi dilinin Farsça olduğu, fakat bunların beraber yerel dillerin kitle iletişim araçları için kullanılabileceği, bu dillerde yerel yayınlar çıkarılabileceği, Farsça’nın yanında olmak kaydıyla okullarda bu dillerin edebiyatlarının öğretilabileceği ifade edilmiştir.⁷⁴

İran İslam Cumhuriyeti’nde, azınlık grupları hukuki anlamda ‘müslim ve gayrimüslim olmak’ temelinde belirlenmiştir. Bunun dışında ülkede birçok etnik azınlık grup da bulunmasına rağmen, azınlık hakları yalnızca anayasada kabul edilen gayrimüslim azınlık gruplara tanınmıştır. İfade edilen rakamlara göre İran nüfusunun %90’ını Şii Müslümanlar, %9’unu Sünni Müslümanlar, kalan %2’lik kısmı da diğer dinlere mensup olan Yezidiler, Hindular, Bahaîler, Ehli Hak (Aleviler), Sâbiîler, Zerdüştlar, Yahudiler ve Hristiyanlar

⁶⁹ Hamid Ahmedi, *İran Ulusal Kimlik İnşası*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), s. 56.

⁷⁰ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nın Farsça tam metni için bkz. متن کامل قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران همراه با اصلحات سال 1368, https://www.lu.ac.ir/uploads/123456_20436.pdf [Son Erişim Tarihi: 01Ağustos 2019].

⁷¹ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 12.

⁷² İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 13.

⁷³ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 14.

⁷⁴ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 15.

oluşturmaktadır. Hindu, Keldani ve Sâbîlik inancına bağlı kişiler sayıca az olup, Ortodoks Gürcüler, Ermeniler, Zerdüşter ve Bahailer gayrimüslim azınlık grupları içerisinde önem arz etmektedirler. Bazı gayrimüslim azınlık gruplara (Ortodoks Hristiyanlık, Yahudiler ve Zerdüşter) parlamentoda temsil hakkı tanınmış, Bahailik ise sapkın bir inanç olarak nitelendirildiği için ülkede yasaklanmıştır.⁷⁵ İran İslami Danışma Meclisi'nde, gayrimüslim azınlık grupların temsilci bulundurabilmeleri, anayasa ile gayrimüslim azınlıklara sağlanmış olan haklardan biridir. Anayasanın 64. maddesinde belirtildiğine göre, Zerdüşter ve Museviler ayrı birer temsilci, Asuriler ve Keldaniler beraber bir temsilci, Ermeniler de ülkenin güneyinden ve kuzeyinden birer olmak üzere toplamda iki temsilci ile Danışma Meclisi'nde temsil hakkına sahiplerdir. Bu maddeye göre ülkede gayrimüslim azınlıkların tamamı, İslami Danışma Meclisi'nde toplamda beş üye ile temsil edilebilecekler, haklarını bu beş üye ile arayabileceklerdir.⁷⁶ Bütün bunların dışında anayasada, dolaylı olarak azınlıkları konu edinen başka maddeler de bulunmaktadır. Bunlardan biri de anayasanın 19. maddesinde ifade edilmiş olan hangi milletten, renkten veya ırktan olduğuna bakılmaksızın bütün halkların eşit olduğu ifadesidir. Bu maddede din ibaresinin yer almaması bilinçli bir durum olup, İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi yapısını bir dine dayandırıyor olmasından ileri gelmektedir.⁷⁷

İran anayasasında Hristiyanlar, Yahudiler ve Zerdüşter, ehli kitap olarak kabul edilip azınlıklara tanınan haklardan faydalanma imkanına sahip olmuşlardır. Mecliste gerçekleştirilen nihai anayasa görüşmeleri sırasında azınlık hakları mevzusu incelendiği sırada bir temsilci grup, Kuran-ı Kerim'deki bazı ayetlere dayanarak Sabein inancının da ehli kitap olduğunu iddia etmiş, bundan dolayı, bu inanca mensup insanların da azınlık haklarından faydalanmalarını talep etmiş, fakat bu iddia ve talep devlet tarafından kabul görmemiştir. Meclis, grup tarafından öne sürülen bu iddianın araştırılması için uzman bir ekip görevlendirmiş ve bu uzman ekip, yapılan incelemeler sonucunda, bu grubun, Yahudi, Hristiyan veya her iki dinin müşterek inancına mensup bir grup olduğu neticesine ulaşmıştır.⁷⁸

Zerdüşter, İran'ın en köklü yerlilerindendir. Bu inancın tarihi yaklaşık üç bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. İran coğrafyasında İslam dini yayıldıktan sonra, birçok Zerdüşt

⁷⁵ Nematollah Erdal Fanid, "İran Anayasa Hukukunda Dini Azınlıklar." *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Stratejisi Dergisi*, c. 4, S. 1 (Çankırı, 2016), s. 155-156.

⁷⁶ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 64.

⁷⁷ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası madde 19.

⁷⁸ Fanid, a.g.e., s. 155.

İslam dinine girmiştir. Bugün sayıları yaklaşık 20 bin civarında olup, İran'ın Tahran, Şiraz, Yezd, Kirman gibi şehirlerinde ikamet etmektedirler.⁷⁹

Yahudiler tarihi kaynaklara göre, M.Ö. 586 – 587 yıllarında Babillerin esaretinden kurtularak bu coğrafyaya gelmişlerdir. Şuş, Nehavend, Hamedan, Isfahan ve Şiraz gibi bölgelere dağılarak buralarda hayatlarını idame ettirmişler, tarihi ve siyasi sebeplerden kaynaklanan bazı durumlardan dolayı Yahudilerin bir kısmı, zaman içerisinde başka ülkelere göç etmiş, bir kısmı da İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail'e yerleşmiştir. İran'da yaşamaya devam eden Yahudilerin büyük bir çoğunluğu ticaret ile uğraşmaktadır.⁸⁰

İranlı Hristiyanların büyük çoğunluğunu Süryaniler ve Ermeniler oluşturmaktadır. İran'da Hristiyanlığın yayılmasında misyonerler çok etkili olmuşlardır. Bugün Hristiyanların büyük çoğunluğu daha çok Tahran, Isfahan, Urumiyye ve Şuş civarında yaşamaktadırlar.⁸¹

Aleviler, Doğu ve Batı Azerbaycan, Zancan, Kazvin ve Hamadan dışında, Tahran, Horasan ve Kürdistan gibi bölgelerde dağılmış halde yaşamlarını sürdürmektedirler. İlhiçî şehri sakinlerinin büyük bir bölümünü Ehl-i Hak Alevileri oluşturmaktadır. Anayasada bazı dini azınlık gruplara bazı konularda serbestiyet sağlanmış olsa da uygulamada bu gruplara karşı da ayrımcılık yapıldığını düşünen Gurban Azimi, İran'da yaşayan Alevilerin anayasada isminin geçmemesinden, Alevilerin kendi inançlarının gereklerini yerine getirme konusunda yaşadıkları zorluklardan rahatsız olduğunu ifade etmiştir. Azimi aynı zamanda, hükümetin Alevi ibadethanelerine karşı izlemiş olduğu baskıcı politikalardan rahatsızlığını dile getirerek, Alevilerin resmi makamlar tarafından ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmiştir.⁸²

Sünni Müslümanlar İran nüfusunun %9'unu oluşturmakta olup, Kürdistan, Belucistan ve Horasan eyaletlerinde yoğun bir nüfusa sahiplerdir. 1924 yılından beri İran hükümetleri tarafından kabul edilen Fars-Şii temelli İran ulus kimliği sınırlarına dahil olmamalarına rağmen, Sünniler anayasa ile resmi bir azınlık olarak kabul edilmemiştir. Kürtler ve Beluciler, etnik kimlikler bir yana, dini kimliklerinden ötürü ötekileştirildikleri için, Fars-Şii temelli uluslaşma sürecinde hem İran Şah'ına karşı hem de İslam Cumhuriyeti'ne karşı mücadele etmek

⁷⁹ Y. Sami Solmaz, *Ateşe Tapmayanlar "Zerdüştler"* (İstanbul: Elma Yayınları, 2004), s. 13.

⁸⁰ Fanid, a.g.e., s. 156.

⁸¹ Fanid, a.y.

⁸² Gazete2023, İran ve İran'da Yaşayan Aleviler, Erişim: <http://www.gazete2023.com/turk-dunyasi/iran-ve-iranda-yasayan-aleviler-h10946.html>, [Son Erişim Tarihi: 11 Şubat 2017].

durumunda kalmışlardır. Fanid'e göre, bugün hala ülkede resmen kabul edilmiş olan Caferi/Şii mezhebinden dolayı Sünniler, İran toplumuyla tam anlamıyla bütünleşememişlerdir.⁸³

İran'da azınlıklar din esas alınarak temellendirilmiş, bu sebeple dini azınlıklar hariç etnik, dilsel yahut ulusal kimliklerle ayrıışan grupların isimleri İran anayasasında yer almamıştır. Azınlık kavramının sosyolojik tanımına uygun olan bu etnik grupların başlıcaları, Kürtler, Azeriler, Araplar, Türkmenler ve Belucilerdir. 1924 yılından beri ülkede farklı etnik ve mezhepsel anlamda ayrıışan grupların asimilasyonu anlamına gelen 'İranlılaştırma' politikasına maruz kalan bu gruplar, küreselleşmenin de tesiriyle, uluslararası alanda hak arayışı mücadelelerini yoğunlaştırmışlardır. Küreselleşme olgusuyla beraber ulus devletlerin kimliklerinin sorgulamaya açılması da beraberinde etnik grupların siyaseten kurumsallaşmasını getiren bir başka adım olmuştur. İranlılaştırma politikası, ülke yetkililerinin bugün de siyasi ajandalarında yer almaktadır. Bu sebeple İran zaman zaman uluslararası camiada eleştirilere maruz kalmıştır.⁸⁴ Ülke içerisinde yaşayan etnik azınlık grupların genellikle, kendi soydaşlarıyla sınır coğrafyalarda bulunmaları da, bu grupların hareketliliklerini artırıcı bir sebep olmuştur. Bu durum bazen komşu oldukları soydaş ülke tarafından, bazen de küresel camiada etkin güçler tarafından manipüle edilmiştir. Ayrıca etnik, dilsel dinsel veya mezhepsel bazı grupların İran hükümetince tanınmıyor oluşu, bu grupların uluslararası alanda belirlenmiş standart azınlık haklarından dahi mahrum bırakılmaları ve baskıya maruz kalmaları da ülkede yaşanan huzursuzlukların temelinde yatan nedenlerden birkaçı olarak görülmüştür.⁸⁵

İran hükümetinin azınlık hakları konusunda doğrudan ya da dolaylı bir şekilde sorumluluk üstlenmeyi kabul ettiği iki uluslararası anlaşmanın varlığından bahsedilebilir. İlki 1965 yılında Birleşmiş Milletler'ce hazırlanmış, üç yıl sonra 29 Ağustos 1968 tarihinde de İran hükümeti tarafından kabul edilmiş olan 'Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme', diğeri de 24 Haziran 1975 tarihinde onay verdiği 'Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi''dir. Bunlardan Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinde belirtilen "etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu ülkelerde, bu azınlıklara üye olan kişilerin, gruplarının diğeri üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini açıkça ilan etmek ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından yoksun

⁸³ Fanid, a.g.e., s. 158.

⁸⁴ Fanid, a.y.

⁸⁵ Fanid, a.g.e., 160.

birakılamayacakları” ifadesi azınlık hakları ile doğrudan ilgilidir. Bu ifade İran hükümetine, yalnızca bazı azınlık gruplara tanımış olduğu haklardan, ülke sınırları içerisindeki bütün grupların yararlanabileceği bir ortam oluşturma konusunda mesuliyet yüklemektedir.⁸⁶

Bütün bunların dışında, azınlıklarla ilgili İran Ceza Kanunu’nda yer alan, ‘gayrimüslim’ ve ‘inançsız’ kavramlarının tanımlarının açık bir şekilde belirtilmemiş olması, gayrimüslimlerin hakları konusunda bazı koruyucu hükümlerin yer almasına karşın, inançsız kabul edilenler için herhangi koruyucu bir hükmün yer almıyor oluşundan dolayı bir müphemlik durumuna sebep olmaktadır.⁸⁷

2.3.2. Fars Milliyetçiliği

İran denildiğinde, akla gelen ilk toplum Farslar, akla gelen ilk dil de Farsça dilidir. Bugün İran’da resmi dil olarak kullanılan Farsça dilinin anavatanının yine aynı bölge yani İran olup olmadığı ve bugünkü Fars milletinin tarihteki Perslilerle yahut Parslarla akrabalık ilişkisinin olup olmadığı tartışmalı bir mevzudur. İran coğrafyasına nerden geldikleri hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Ahamenişlerin günümüzde o coğrafyada yaşayan toplumların ve aynı zamanda Farsların da ataları olup olmadığı da yine ihtilaflı mevzulardandır. Bunların dışında Farsların günümüz İran coğrafyasına hakimiyeti, Farsça’nın yine bu coğrafyada yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı dönemler olarak, Samaniler ve Büveyhilerin hakimiyet dönemleri, yaygın bir şekilde kabul gören bir görüştür. Samanilerin VII. yüzyılın son dönemlerine doğru Buhara merkezli güçlenmeleri Fars-Tacik dilini konuşan grupların batıya doğru gitmelerine neden olmuş, bu da Farsça dilinin İran coğrafyasına girmesini sağlamıştır. Bu bilgilerden hareketle Farsça dilinin bölgeye dışarıdan girmiş olduğunu söylemek mümkündür. Samanilerin idari işlerde Arapça yerine Farsça’yı kullanmaya başlamaları, Farsça’nın kurumsallaştığının ve Fars tesirinin yönetimde nüfuzunu arttırdığının emaresi olmuştur. Tahiri, Safari ve Büveyhi ailelerinin hakim olduğu dönemlerde de Farslar ve Farsça hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Gazneli ve Selçuklular döneminde de Fars bürokrasi ve Fars dili etkisini muhafaza etmiştir.⁸⁸

19. yüzyıla gelindiğinde Abrahamian’a göre İran’ın orta kısmındaki nüfus, Fars ağırlıklı olmuştur. Ancak yine Abrahamian, bu bölgede Farslar dışında Kaşkayı Türkleri, Bahtiyari

⁸⁶ Fanid, a.g.e., s. 159.

⁸⁷ Fanid, a.g.e., s. 161.

⁸⁸ Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru İran: Güncel İran İncelemeleri* (İstanbul: Fark Yayınları, 2006), s. 183-184.

Lorları, Afşarlar, Araplar ve Mamasani Lorları gibi başka göçebe toplulukların da bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁹ İran'da Fars milliyetçiliğinin ortaya çıkışının Osmanlı'nın dağılmasıyla birlikte Türkçülük fikrini ortaya atan aydın kesimin İran Azerbaycan'ına göz dikmesi ile alakalı olduğunu ima eden Atabeki'ye karşılık, Sarıkaya, Batı'da harmanlanmış olan bu ırk milliyetçiliğinin, İran'da kendisine yer edinmesi olgusunun, Türkçülüğün Osmanlı aydınlarının gündemine oturmasından çok daha önce olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

2.3.3. Beluci Milliyetçiliği

Belucilerin iddiasına göre, Beluci tarihi iki bin yıl öncesine dayanmaktadır. 12. yüzyılda Mir Celal Han liderliğinde kırk dört aşiretin birleşmesi, 15. Yüzyılda Rind Laskhari İttifakı, 17. yüzyılda da Belucistan Hanlığı'nın kuruluşu Beluci milleti için tarihi birer dönüm noktası olmuştur. Moğol ve Tatar istilaları yüzünden gerçekleşen savaşlar, bu savaşlar nedeniyle gerçekleşen göçler Beluci milliyetçiliği fikrini destekleyen itici güçler olmuşlardır.⁹¹

Hindistan'ın İngiliz Sömürgesi olduğu dönemde, İngiliz yöneticiler Afganistan'a sınır olan bir bölge üzerinde hak iddia etmişler, bu toprak parçası da o dönemde "British Baluchistan" olarak adlandırılmıştır. İngiliz yöneticiler, İngiliz askerleri istedikleri gibi Afganistan'a erişim sağlayabildiği sürece de Belucistan iç işlerine müdahil olmamışlardır. Hindistan'da İngiliz sömürgesinin son yıllarında Beluciler, bağımsız Belucistan hayallerini gerçekleştirebilmek için harekete geçmiş, fakat başarılı olamamış ve 1947 yılında Pakistan'a dahil olmaya mecburen razı olmuşlardır.⁹² Pakistan merkezi hükümeti Beluci kimliğini, Pakistan kimliği içerisinde asimile etmeye çabalamış ve bu yüzden de bağımsızlıktan bu yana iki grup arasında sürekli çatışmalar meydana gelmiştir. Pakistan merkezi hükümeti ile Belucistan eyaleti arasında daha büyük sürtüşmeler yaşanmıştır. Pakistan'da daha şiddetli bir Beluci milliyetçiliği baş gösterirken, İran'da durum farklı olmuştur. İran'da Sistan ve

⁸⁹ Barış Metin, "Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), s. 86.

⁹⁰ Sarıkaya, a.g.e., s. 54-55.

⁹¹ Green Left Weekly, Balochistan History of Insurgency, 30 Kas 2006, Erişim adresi: <https://www.greenleft.org.au/content/balochistans-history-insurgency> [Son Erişim Tarihi: 20 Nis 2017].

⁹² Frederic Grare, *Pakistan: The Resurgence of Baluch Nationalism*, (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace 2006), s. 6-7.

Belucistan Bölgesi, ülkenin diğer bölgelerine nispeten, merkezi hükümetin başını daha az ağrıtmıştır.⁹³

Şir Muhammed Merri liderliğinde Pakistan’da bir grup Beluci bir araya gelmiş ve yaklaşık iki yıl boyunca gizlice çalışmalarını yürütmüştür. Bu çalışmalar daha sonra 1973 yılında gerçekleşen ayaklanmanın da alt yapısını oluşturmuştur. Güneydeki Mengal aşiretine ait topraklardan Kuzeydeki Marris aşiretine ait topraklara kadar, geniş kapsamlı bir alanı kapsayacak şekilde farklı büyüklüklerde toplamda yirmi iki ordugah hazırlanmıştır. Bu hareketin idaresinde, yaklaşık dört yüz adet gönüllü Beluci yer almıştır. Bu isyancı hareket daha sonra Beluç Halkı Özgürlük Cephesi (Baloch People Liberation Front) olarak dönüşmüştür. Beluç Halkı Özgürlük Cephesi, önceleri bağımsızlık arayışında olmamıştır. Fakat daha sonra gelen nesil, 1973-1977 yılları arasında gerçekleşen çatışmalardan sonra Pakistan hükümetine karşı bir bağımsızlık mücadelesini kendilerine amaç edinmişlerdir. O yıllarda grubun lideri olan Nevab Hayr Bahş Merri Afganistan’a sığınmak zorunda kalmış, orada azınlık olan etnik grupların hükümet tarafından tanınması için Marksist-Leninist çerçevede, çalışmalarına devam etmiştir.⁹⁴ 1980’lerden sonra Beluci milliyetçiliğinin savunucusu olarak, Belucistan Özgürlük Ordusu (Baluch Liberation Army) sahneye çıkmıştır. Bu grup işlerini gizli kapaklı bir şekilde yürüten bir oluşumdur. Liderliğini 1991 yılında Pakistan’a geri dönen Hayr Bahş Merri yürütmüştür. 1991 yılına kadar grup, Moskova ile yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Pakistan’da, hükümete karşı birçok saldırı gerçekleştirmiş ve İran, Pakistan, Afganistan olmak üzere, üç ülke sınırları içerisinde dağınık bir şekilde bulunan Belucistan topraklarını birleştirerek ‘Büyük Belucistan’ kurma amacını gütmüşlerdir.⁹⁵

Bu yasa dışı oluşumların ardından, Mir Gavs Bahş Bizenco liderliğinde en ılımlı Beluci grup olan Pakistan Milli Partisi (Pakistan National Party) kurulmuştur. Bu parti, Pakistan hükümetine; bölgeyi ilgilendiren savunma, dış ilişkiler, para birimi ve haberleşme gibi konularda merkezi hükümetin hareket alanını kısıtlayacak, geniş kapsamlı bir özerklik çağrısında bulunmuştur. Ayrıca hükümete, bölgedeki illerin, konuşulan dil ve kültürel izler ışığında yeniden tanımlanması teklifinde bulunmuştur. Silahla yapılan bir mücadelenin başarıya ulaşma şansının çok düşük olduğuna inanan Pakistan Milli Partisi, tüm gücünü, Beluci halkı tabanından politik destek kazanmak üzerine yoğunlaştırmıştır. Partinin kurucusu Bizenco

⁹³ فاطمه , آرامند فرشاد پی سوره. بررسی تعامل و همبستگی اقوام ایرانی در گفتمان اتحاد ملی (Ferverdin 1395), s. 4.

⁹⁴ Grare, a.g.e., s. 7.

⁹⁵ Grare, a.y.

1989 yılında öldükten sonra, bu grup Pakistan politika sahnesinde varlığını Beluci Milli Partisi olarak sürdürmüştür.⁹⁶

Beluci Ulusal Hareketi'nin (Baloch National Movement) genel başkanı ve en büyük ikinci Beluci aşiretinin lideri olan Ataullah Mengal da, 1973 yılında Pakistan hükümetine karşı gerçekleştirilen ayaklanmada etkili isimlerden biri olmuştur. Bu ayaklanmanın ardından Londra'ya yerleşerek, Sind, Beluci ve Peştunları temsil eden bir yapılanma olan Sind-Beluci-Peştun Cephesi'ni oluşturmuştur. Bu cephe, merkezi hükümetin gücünün sınırlandırılmasını, ülkenin halkın talepleri doğrultusunda eyaletlere bölünerek, Pakistan'ın bir konfederasyon ülke olarak dönüşmesini talep etmiştir. Teklif edilen bu taslakta, aynı zamanda her eyalet yine halkın istekleri doğrultusunda birlikten ayrılma hakkına sahip olacaktır. Bir müddet sonra lider olan Mengal bu kuruluş ile arasına mesafe koymuş, birlikteki nüfuzu da azalmıştır. Beluci halkının haklarını müdafaa etmek için siyasi tartışmalara dahil olduğunda, konuşmalarını artık silahlı, isyancı bir birliğin lideri olarak değil, yalnızca bir azınlık hakları savunucusu olarak yapmak durumunda kalmıştır. 1996 yılına gelindiğinde Beluci Ulusal Hareketi ve Pakistan Ulusal Partisi bir araya gelmiş ve yola Beluci Ulusal Partisi (Baluch National Party) olarak devam etmiştir.⁹⁷

90'lı yılların ortasına doğru gelindiğinde bir başka kurum olan, Belucistan Öğrenci Teşkilatı (The Baluchestan Students' Organization) kurulmuştur. Bu grubun üyeleri, yukarda ismi geçen oluşumlardan farklı gruplara destek vermelerinin yanında, birlikte bağımsız bir kuruluş olarak da çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu teşkilat, çok uluslu bir Pakistan devleti, Beluci milliyetçiliğinin yeniden canlanması, ulusların yönetime ve savunmaya nüfuslarına oranla iştiraklerini öngören kota uygulamasının devam ettirilmesi ve Beluci dilinin bölgede bir eğitim dili olarak tanınması için kampanyalar yürütmüştür. Belucistan Öğrenci Teşkilatı, daha çok tahsilini tamamlamış, fakat istihdam konusunda sıkıntılar yaşayan orta sınıf Belucileri temsil etmiştir.⁹⁸

Beluci milliyetçilik canlanmasının bugün için önemli isimlerinden bir diğeri, Ekber Bugti Belucistan'da, yaklaşık on bin isyancı kuvvetini yönetmektedir. Bugti de Bizenjo gibi ılımlı bir nasyonalist olmasına rağmen, kendi topraklarında yürütülen doğal gaz ve petrol

⁹⁶ Grare, a.y.

⁹⁷ Qandeel Siddique, "Pakistani or Baloch? A Precursory Study of the Baloch Separatist Movement in Pakistan", *Centre for International and Strategic Analysis*, Rapor No:20, (2014), s. 10.

⁹⁸ Siddique, a.g.e., s. 12.

politikaları yüzünden, Pakistan hükümetine karşı düşmanlık beslemektedir. Pakistan hükümeti de onu, gerici ve dar görüşlü olduğu iddiası ile Beluci meselesinden sorumlu tutmaktadır.⁹⁹ Yukarıda özetle anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere, Beluci milliyetçiliğinin en şiddetli hissedildiği yer, tarihten bugüne kadar, Pakistan olmuştur.

⁹⁹ Siddique, a.g.e., s. 13.

III

3. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NDE SİSTAN VE BELUCİSTAN EYALETİ

3.1. Belucistan Meselesi (Pakistan, Afganistan ve İran Bağlamında Genel Değerlendirme)

Belucistan coğrafyası; İran, Pakistan ve Afganistan olmak üzere, üç ülke sınırlarına yayılmış bir şekilde bulunmaktadır. Bu bölgenin tamamı 600.000 km² olup, 347.000 km²lik alan Pakistan'da, 181.785 km²lik bölümü İran'da, yaklaşık 70.000 km²lik kısım ise Afganistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Beluci nüfusu için kesin rakamlar bilinmemekle birlikte, tahmini rakamlarla 5 milyon Beluci Pakistan'da, 2 milyon Beluci İran'da, 200.000 Beluci de Afganistan sınırları içerisinde ikamet etmektedir.¹⁰⁰ Farklı kaynaklarda bölge nüfusu ile ilgili değişik rakamlar mevcuttur.¹⁰¹

Belucistan eyaleti, Pakistan coğrafyasının yaklaşık yüzde 43'ünü kaplamaktadır. Fakat iklim şartları, yetersiz altyapı, ekonomik ve siyasi problemlerden dolayı da nüfus yoğunluğunun az olduğu bir bölgedir. Belucistan topraklarının İran sınırları içerisinde kalan bölümü, Sistan ve Belucistan Eyaleti olarak isimlendirilmektedir. Afganistan içerisinde kalan Beluci toprakları ise Nimruz, Helmand ve Ferah olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Bu bölge, üç ülkenin de ekonomik anlamda en zayıf bölgelerini barındırmaktadır. Bölgede yaşayan halkın büyük bir kısmı, yaşanan siyasi ve ekonomik meselelerden etkilenmiş ve çareyi bölgeden göç etmekte bulmuştur.¹⁰²

Aynı ülke sınırları içerisindeki, büyük ve gelişmiş şehirlere göçler olduğu gibi, ülke sınırları dışına göç eden Belucilerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Halihazırda yaklaşık 1.6 milyon Beluci Körfez ülkeleri'nde -Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Kuveyt- yaşamlarını idame ettirmektedir. Bunların dışında, Türkmenistan'da, Doğu Afrika'da Kenya'nın Mombasa kentinde de çok sayıda Beluci ikamet etmektedir, az bir nüfus da Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşamaktadır.¹⁰³

¹⁰⁰ Frederic Grare, "Balochistan: The State Versus the Nation", *Carnegie Endowment for International Peace Publications* (Washington 2013), s. 15.

¹⁰¹ Grare, a.g.e., s. 16.

¹⁰² Frederic Grare, "Pakistan: The Resurgence of Baluch Nationalism", *Carnegie Endowment for International Peace Publications* (Washington 2006), s. 12.

¹⁰³ Grare, a.g.e., s. 13.

Belucistan bölgesinin, stratejik önemi öncelikle bulunduğu coğrafi konumdan ileri gelmektedir. Özellikle de bölgede Çin tarafından inşa edilen Gwadar Limanı'nın, Körfez ülkelerinden Amerika, Avrupa ve Çin'e gönderilmek üzere çıkarılan petrolün büyük oranda geçmek zorunda olduğu Hürmüz Boğazı'na alternatif oluşturuyor olması, bölgedeki kızıışmanın daha da alevlenmesine sebebiyet vermiştir. Dünyada sıvılaştırılmış gaz ihracatının büyük bir bölümü Hürmüz Boğazı vasıtası ile yapılmaktadır.¹⁰⁴

Ayrıca, bu bölge, Türkmenistan ve İran doğalgaz ihracatının, Hindistan gibi geniş bir pazara ulaşabilmesi için potansiyel boru hattı geçiş güzergahı olması nedeniyle de küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini çeken bir coğrafya olmuştur. Belucistan coğrafyası doğal madenler bakımından da zengin bir coğrafyadır. Bölgede bol miktarda kömür, bakır, altın, gümüş, platin, alüminyum, uranyum bulunmaktadır. Pakistan toplam doğalgaz üretiminin %36'lık kısmı Belucistan eyaletinden çıkarılmaktadır. Aynı zamanda Pakistan hükümetine ait üç deniz üssü - Ormara ve Gwadar- Belucistan toprakları üzerinde bulunmaktadır.¹⁰⁵

Karaçi şehrinin yaklaşık 725 kilometre batısında bulunan Gwadar limanı, Hint deniz kuvvetlerinin ablukası ile karşı karşıya kalan Karaçi limanı için de bir alternatif yol potansiyelini haizdir. Ayrıca 1999 yılında, Keşmir'de Hindistan ve Pakistan güçleri arasında gerçekleşen çatışmada Karaçi limanının yetersizliği ve saldırıya açık oluşu bir kez daha kanıtlanmıştır.¹⁰⁶ Gwadar'da hayata geçirilmiş olan bu liman projesi, aynı zamanda Pakistan'ın su üzerinde hareket olanağını arttırmıştır. Bütün bunların ötesinde, küresel bir güç olma yolunda sağlam adımlarla ilerleyen,¹⁰⁷ bu projenin finansörlüğünü üstlenmiş olan Çin Cumhuriyeti'nin de bu bölgeye ilgi duyuyor olması, elbette bölgenin stratejik öneminin artmasına neden olmuştur. Çin hükümeti hem, Ortadoğu bölgesinden sağlamakta olduğu petrolün geçiş güzergahının güvenliğini sağlayabilmek, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin Asya'daki varlığına karşılık, kıtadaki varlığını bu bölge üzerinden hissettirmek istemiştir.¹⁰⁸ Dönemin Maliye Bakanı Şevket Aziz ve General Müşerref, Gwadar Limanı'nı projesini finanse etmesi

¹⁰⁴ Ali Demir, "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analiz.", *Savunma Bilimleri Dergisi*, c. 13, S. 1 (Ankara 2014), s. 107-140.

¹⁰⁵ Demir, a.g.m.

¹⁰⁶ Grare, a.g.e., s. 4.

¹⁰⁷ Fareed Zakaria, The Rise of The Rest, 12 May 2008, Erişim adresi: <https://fareedzakaria.com/2008/05/12/the-rise-of-the-rest/> [Son Erişim Tarihi: 06.04.2017].

¹⁰⁸ Tarique Niazi, "Gwadar: China's Naval Outpost on the Indian Ocean," China Brief 5, no. 15 Şub 2005, www.jamestown.org/publications_view.php?publication_id=4 [Son Erişim Tarihi: 06.04.2017]

için Çin Hükümeti'ne ısrarcı olmuşlardır. Bu proje karşılığında Çin Hükümeti hem Amerika'nın körfez bölgesindeki askeri üsleri arasında kendisine hakimiyet alanı bulmuş, hem de ekonomik açıdan büyük kar elde etmiştir. Pekin hükümeti aynı zamanda Afganistan sınırına yakın olan Saindak şehrinden bakır ve altın madeni çıkarmaktadır. İran da bu bölgeye çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, yanı başında gerçekleşen bütün bu gelişmeleri, İran hükümeti yakından takip etmektedir. Aynı zamanda uluslararası mecradan gelebilecek olan yardımlar ve müdahalelerden dolayı Beluci milliyetiliğ i ve Pakistan Hükümeti'nin bölgede güçlenmesi Tahran'ı endişelendirmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Grare, a.g.e., s. 5.

3.2. İran'da Sistan ve Belucistan Eyaleti

3.2.1. Coğrafya

Sistan ve Belucistan Bölgesi, İran'ın güneydoğusu sınırında yer almaktadır. Bölgenin Pakistan, Afganistan ve Umman Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Belucistan topraklarının İran'ın Sistan ve Belucistan Bölgesi dışında kalan kısmı da Pakistan ve Afganistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Belucilerin asıl coğrafyaları ile ilgili olarak birden fazla tez bulunmaktadır. Bilinen bir teze göre köken olarak aslen Suriye'nin Halep şehrinden gelmektedirler.¹¹⁰ Aslen bugünkü İran coğrafyasının halklarından biri oldukları, Selçuklular döneminde (1040 – 1157) doğuya Pakistan'a göç ettikleri bilinen tezler arasındadır.¹¹¹

3.2.2. Demografi

Beluci nüfusunun %70'i Pakistan sınırları içerisinde yaşamaktadır ve bu grup siyasi olarak en fazla öne çıkan grup olmuştur. Beluciler topraklarında Beluci olmayan halklarla bir

¹¹⁰ L. Rzehak, W.A. Pristschepowa, Nomadenalltag vor den Toren von Merw. Belutschen, Hazara, Dschamschedi, Dresden, 1994 (Muhammad Sardar Khan Baluch, History of Baluch Race and Baluchistan, Karachi, 1958), s. 191.

¹¹¹ Ahmedi, a.g.e., s. 121.

arada yaşamaktadırlar. Pakistan’da Brahoid ve Pencabiler, İran’da Farsça dilini konuşan Sistaniler ve Afganistan’da Patanlar ile topraklarını paylaşmaktadırlar. İslamiyet’ten önce Zerdüştd oldukları bilinen Belucilerin tamamının bugün Sünni Müslüman oldukları bilinmektedir.¹¹² Belucistan toprakları dışında yaşayanların haricinde, Körfez ülkelerinde göçmen işçi olarak, İran’ın Gorgan eyaletinde ve bu bölgenin Türkmenistan’a bitişik olan bölgelerinde yaşayan Beluciler de mevcuttur. Hamid Ahmedi Selig Harrison’dan 1970’lerdeki toplam Beluci nüfusunun yaklaşık 5 milyon olduğunu nakletmiştir. Bugün ise bu nüfusun 10-15 milyon civarında olduğu bilinmektedir.¹¹³

Günümüzde yaklaşık 1.6 milyon Beluci, Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Kuveyt gibi Körfez ülkeleri’nde yaşamaktadırlar. Bunların dışında, Türkmenistan’da, Kenya’nın Mombasa şehrinde de çok sayıda Beluci ikamet etmektedir, az bir sayıda Beluci de Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşamlarını idame ettirmektedirler.¹¹⁴

Belucilerin bugün İran sınırları içerisindeki toplam nüfusunun kaç olduğuna dair farklı rakamlar mevcuttur. İngiltere’de yayınlanan bir rapor, İran topraklarında yaşayan Belucilerin nüfusunun 1-2 milyon arasında olduğunu belirtmiştir. Bu raporda da sayıya dair kesin bir rakam verilmemiştir. Aynı raporda, Selig Harrison’un çalışmasına dayanarak, İran Belucilerinin 1981 yılında 5 milyon civarında olduğu belirtilmektedir.¹¹⁵ Belucilerin nüfusunda azalmadan çok artma olduğunu göz önünde bulundurulursa da bugün İran Belucilerinin 5 milyondan fazla oldukları rahatlıkla ifade edilebilir. Hatta Sarıkaya’ya göre bu tahmini rakam için 10-15 milyon arasında olduğunu söylemek yanlış olmaz.¹¹⁶

3.2.3. Sistan ve Belucistan Bölgesi’nin Jeopolitik Konumu ve Önemi

Belucistan coğrafyası: İran, Pakistan ve Afganistan olmak üzere, üç ülke sınırlarına yayılmış bir şekilde bulunmaktadır. Bu bölgenin tamamı 600.000 km² olup, 347.000 km² lik alan Pakistan’da, 181.785 km² lik bölümü İran’da, yaklaşık 70.000 km² lik kısım ise Afganistan sınırları içerisinde yer almaktadır. Beluci nüfusu için kesin rakamlar bilinmemekle birlikte,

¹¹² Yalçın Sarıkaya, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran’da Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), s. 267.

¹¹³ Ahmedi, a.g.e., s. 122.

¹¹⁴ Grare, a.g.e., s. 7.

¹¹⁵ ‘Baloch Nationalism: Its Origin and Development’ BalochWana s. 82-83. <https://sagaar.net/wp-content/uploads/2016/12/balochnationalismitsoriginanddevelopment.pdf> [Son Erişim Tarihi: 10.02.2017]

¹¹⁶ Sarıkaya, a.y.

tahmini rakamlarla 5 milyon Beluci Pakistan’da, 2 milyon Beluci İran’da, 200.000 Beluci de Afganistan sınırları içerisinde ikamet etmektedir.¹¹⁷ Farklı kaynaklarda bölge nüfusu ile ilgili değişik rakamlar mevcuttur.¹¹⁸

Belucistan eyaleti, Pakistan coğrafyasının yaklaşık yüzde 43’ünü kaplamaktadır. Fakat iklim şartları, yetersiz altyapı, ekonomik ve siyasi problemlerden dolayı da nüfus yoğunluğunun az olduğu bir bölgedir. Belucistan topraklarının İran sınırları içerisinde kalan bölümü, Sistan ve Belucistan Eyaleti olarak isimlendirilmektedir. Afganistan içerisinde kalan Beluç toprakları ise Nimruz, Helmand ve Ferah olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Bu bölge, üç ülkenin de ekonomik anlamda en zayıf bölgelerini barındırmaktadır. Bölgede yaşayan halkın büyük bir kısmı, yaşanan siyasi ve ekonomik meselelerden etkilenmiş ve çareyi bölgeden göç etmekte bulmuştur.¹¹⁹

Aynı ülke sınırları içerisindeki, büyük ve gelişmiş şehirlere göçler olduğu gibi, ülke sınırları dışına göç eden Belucilerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Halihazırda yaklaşık 1.6 milyon Beluci Körfez ülkeleri’nde -Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Kuveyt- yaşamlarını idame ettirmektedir. Bunların dışında, Türkmenistan’da, Doğu Afrika’da Kenya’nın Mombasa kentinde de çok sayıda Beluci ikamet etmektedir, az bir nüfus da Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşamaktadır.¹²⁰

Belucistan bölgesinin, stratejik önemi öncelikle bulunduğu coğrafi konumdan ileri gelmektedir. Özellikle de bölgede Çin tarafından inşa edilen Gwadar Limanı’nın, Körfez ülkelerinden Amerika, Avrupa ve Çin’e gönderilmek üzere çıkarılan petrolün büyük oranda geçmek zorunda olduğu Hürmüz Boğazı’na alternatif oluşturuyor olması, bölgedeki kızıışmanın daha da alevlenmesine sebebiyet vermiştir. Dünyada sıvılaştırılmış gaz ihracatının büyük bir bölümü Hürmüz Boğazı vasıtası ile yapılmaktadır.¹²¹

Ayrıca, bu bölge, Türkmenistan ve İran doğalgaz ihracatının, Hindistan gibi geniş bir pazara ulaşabilmesi için potansiyel boru hattı geçiş güzergahı olması nedeniyle de küresel ve bölgesel güçlerin ilgisini çeken bir coğrafya olmuştur. Belucistan coğrafyası doğal madenler bakımından da zengin bir coğrafyadır. Bölgede bol miktarda kömür, bakır, altın, gümüş, platin,

¹¹⁷ Grare, a.g.e., s. 8.

¹¹⁸ Sarıkaya, a.y.

¹¹⁹ Grare, a.g.e., s. 9.

¹²⁰ Grare, a.g.e., s. 11.

¹²¹ Demir, a.g.m.

alüminyum, uranyum bulunmaktadır. Pakistan toplam doğalgaz üretiminin %36'lık kısmı Belucistan eyaletinden çıkarılmaktadır. Aynı zamanda Pakistan hükümetine ait üç deniz üssü - Ormara ve Gwadar- Belucistan toprakları üzerinde bulunmaktadır.

Karaçi şehrinin yaklaşık 725 kilometre batısında bulunan Gwadar limanı, Hint deniz kuvvetlerinin ablukası ile karşı karşıya kalan Karaçi limanı için de bir alternatif yol potansiyelini haizdir. Ayrıca 1999 yılında, Keşmir'de Hindistan ve Pakistan güçleri arasında gerçekleşen çatışmada Karaçi limanının yetersizliği ve saldırıya açık oluşu bir kez daha kanıtlanmıştır.¹²² Gwadar'da hayata geçirilmiş olan bu liman projesi, aynı zamanda Pakistan'ın su üzerinde hareket olanağını arttırmıştır. Bütün bunların ötesinde, küresel bir güç olma yolunda sağlam adımlarla ilerleyen, bu projenin finansörlüğünü üstlenmiş olan Çin Cumhuriyeti'nin de bu bölgeye ilgi duyuyor olması,¹²³ elbette bölgenin stratejik öneminin artmasına neden olmuştur. Çin hükümeti hem, Ortadoğu bölgesinden sağlamakta olduğu petrolün geçiş güzergahının güvenliğini sağlayabilmek, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin Asya'daki varlığına karşılık, kıtadaki varlığını bu bölge üzerinden hissettirmek istemiştir.¹²⁴ Dönemin Maliye Bakanı Şevket Aziz ve General Müşerref, Gwadar Limanı'nı projesini finanse etmesi için Çin Hükümeti'ne ısrarcı olmuşlardır. Bu proje karşılığında Çin Hükümeti hem Amerika'nın körfez bölgesindeki askeri üsleri arasında kendisine hakimiyet alanı bulmuş, hem de ekonomik açıdan büyük kar elde etmiştir. Pekin hükümeti aynı zamanda Afganistan sınırına yakın olan Saindak şehrinden bakır ve altın madeni çıkarmaktadır. İran da bu bölgeye çok yakın bir yerde bulunmaktadır. Hiç şüphe yoktur ki, yanı başında gerçekleşen bütün bu gelişmeleri, İran hükümeti yakından takip etmektedir. Aynı zamanda uluslararası mecradan gelebilecek olan yardımlar ve müdahalelerden dolayı Beluci milliyetçiliği ve Pakistan Hükümeti'nin bölgede güçlenmesi Tahran'ı endişelendirmektedir.¹²⁵

3.2.4. İran Siyasetinde Sistan ve Belucistan'ın Yeri ve Önemi

Şii ve Sünni grupların bir arada yaşadığı, İran'ın güneydoğusunda yer alan Sistan ve Belucistan eyaleti jeopolitik açıdan mühim bir konumda yer almaktadır. Üç farklı ülkede olmalarına rağmen aşiret bağlarından ötürü bağları kopmamıştır. İranlı Beluciler kendilerini Farslardan ve İran İslam Cumhuriyeti'ni teşkil eden diğer etnik gruplardan farklı ve köklü bir

¹²² Qaisrani, a.y.

¹²³ Zakaria, a.g.e.

¹²⁴ Tarique Niazi, "Gwadar: China's Naval Outpost on the Indian Ocean," China Brief, 15 Şub 2005, www.jamestown.org/publications_view.php?publication_id=4 [Son Erişim Tarihi: 06.04.2017]

¹²⁵ Grare, a.g.e.

geleneğin mirasçıları olarak görmektedirler. Eyalet içerisindeki Sistaniler ise koyu Şii inancına bağlı ve kendilerini ari ırkından saymaktadırlar. Bölge İran sınırları içerisindeki en yoksul bölgedir. Geçimini çoğunlukla hurma ticareti ve balıkçılıkla sağlamaktadırlar. Bunun yanı sıra yasal olmayan yollardan da çeşitli malların kaçakçılığı da sınır ötesine bu bölge üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca İran hükümetinin baskıcı politikaları, bölge halkını ve aşiretleri devlete karşı tepkili hale getirmiştir. İran merkezi hükümetinin bölgedeki güvenliği sağlamakta zorlanması, bölgeyi harici aktörlere karşı savunmasız ve korunmasız kılmaktadır. Dolayısıyla da bu durum bölgeyi dış güçler tarafından cazibeli yapmaktadır.

Bölge çeşitli enerji rezervlerine ev sahipliği yapmaktadır. Bunlar dışında enerji boru hattı projeleri (özellikle İran- Pakistan- Çin- Türkmenistan- Afganistan), petrol rafinerisi ve inşaatlarının yer alması, bölgede bulunan Gwadar ve Chabahar Limanı bölgenin stratejik ve jeopolitik önemini artırmaktadır. Umman Denizi'ne hakim olan tek bölge olması da bölgeyi önemli kılan bir başka noktadır. Bu bölgede çıkabilecek bir kargaşa durumunun, İran bölgesel çaptaki girişimlerine ve Çin'in de güçlenmesine ket vurabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Sünni Beluci aşiretler bölgede en fazla politik nüfuza sahip gruptur. Bu grup kaynaklarının, merkezi yönetim tarafından sömürüldüğünü ve bunun da bölgede ekonomik geriliğe sebep olduğunu öne sürerek merkezle sürekli bir çatışma halinde olmuşlardır. Bu durum bölgenin güvenliği açısından sürekli tehlike arz etmiştir. Pakistan'la olan sınırı, bölgeyi askeri açıdan daha da önemli kılmaktadır. Bu sebeple de merkezi yönetim bölgede güvenliği sağlayabilmek için, burada askeri bir üs kurmuştur. Bütün bu saymış olduğumuz nedenlerden ötürü de Sistan ve Belucistan Bölgesi için İran'ın yumuşak karnıdır denilebilir.¹²⁶

¹²⁶ Niazi, a.y.

3.3. Sistan ve Belucistan Bölge Yönetimi ve İran Devlet Politikaları

3.3.1. Bölgede Sosyo-Politik Arkaplan: Dini Liderler, Aşiret Liderleri ve Elit Kesimler

İran'ın Sistan ve Belucistan bölgesinde sosyal, kültürel ve politik anlamda eli güçlü olan, topluma yön veren farklı gruplar mevcuttur. Bunlar: Sünni din adamları, aşiret liderleri, varlıklı kesim ve son olarak da mürekkep yalamış aydın kesimdir. Bu sıraladığımız dört grup, her biri farklı yöntemler izlemek kaydıyla Beluci toplumunu etkilemektedirler.¹²⁷

1979 Devrimi'nden önce, Beluci toplumu, aşiret sisteminin hakim olduğu bir toplumdur. Pehlevi döneminde, aileler arasında çıkan anlaşmazlıklar, toplumda işlenen suçlar, suçlara verilen cezalar mevzu bahis olduğunda, durum hükümetten bağımsız, aşiret ağalarının önderliğinde çözülmekteydi. Bu kişiler toplumda saygın bir konuma sahiptiler. Günümüzde bölge, aşiret ağalarının hala güçlü ve halka yön verici konumda olduğu bir coğrafyadır. Bölgesel güvenliğin sağlanmasında, toplumdaki anlaşmazlıkların çözülmesinde aşiret ağaları etkin rol oynamaktadırlar. Devrimden önce işlerin aşiret liderleri eliyle yürütmesi, modern iletişim araçlarının eksikliğinden kaynaklı, hükümetin bu duruma mecbur kalmasından dolayı olmuştur. Örneğin Rıza Şah döneminde, aşiret liderlerinin arabuluculuk vazifesi sona erdirilmeye ve modern kurumlar oluşturulmaya çalışılmış olursa da bu konuda başarı sağlanamamıştır. Güç kaybetme tehlikesini farkedenden aşiret liderleri ise, yönetime karşı daha ılımlı olma politikası izleme yolunu tercih etmişlerdir. Bu mecburi birliktelik döneminde, aşiret liderleri Belucistan parlamentosunda Belucileri temsil edebilme fırsatı yakalamışlardır. Fakat aradaki bu bağın mecburiyetten doğmuş olmasına rağmen, 1979 Devrimi'nden sonra, Şah'a olan bağlılıklarından dolayı duyulan güvensizlik nedeniyle, yeni gelen hükümetin de desteği ile, aşiret ağalarının toplumdaki bu kurt nüfuzu eritmeye çalışılmıştır. Bölgedeki din adamları da buna destek olmuş ve aşiret liderlerini baskıcı rejime tabi olmakla itham etmişlerdir. Böylelikle aşiret liderlerinin gücünü kırma operasyonu bir ölçüde başarılı olmuştur. Liderler, politik meselelerde pasifleştirilmekle kalmayıp, halk arasında var olan nüfuzlarını da yitirmişlerdir.¹²⁸

Beluci toplumunda din eğitim ve öğretimi çok büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden bölgede din adamları saygın bir konuma sahiplerdir. Din adamları çoğunlukla, Diobendi din

¹²⁷Ahmad Reza Taheri, "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch Elites." *Iranian Studies*, c. 46, S. 6 (2013). s. 65.

¹²⁸ Taheri, a.g.e.

anlayışının hakim olduğu bir eğitimden geçmişlerdir. Diobend, Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde bulunan bir şehrin adıdır.¹²⁹

Bundan yaklaşık 80 yıl kadar önce, bir grup Beluci genç, mollaların ya da kadıların toplumdaki fıkhi konulara çözüm getirebilme konusundaki yetersizliklerinden dolayı Hindistan'ın Diobend şehrine giderek burada İslami eğitim almışlardır. 15-20 yıl kadar bir süre Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh gibi temel İslami konularda eğitim gördükten sonra Belucistan'a dönerek burada öğrendiklerini halka anlatmışlardır. Böylelikle Beluci toplumunda Şeyh Veliyyullah Dehlevi'nin görüşlerinin baskın olduğu Diobendi İslam anlayışı yayılmaya başlamıştır. Bu anlayış Sünni Hanefi İslam anlayışından beslenmektedir.¹³⁰

Din adamları Pehlevi Hanedanı döneminde, aşiret adamlarının da daha baskın gelmesi sonucu politikada çok büyük roller edinememişlerdir. Hatta Muhammed Rıza Şah döneminde, politikada iyice zayıf düşmüşlerdir. Devrimden sonraki dönemde ise İslam Cumhuriyeti'nin tavrı din adamları konusunda farklı olmuştur ve din adamları toplumdaki statülerini sağlamlaştırmışlardır. 1979 Devrim'den sonra gelen hükümetin Şii karakterde olmasından mütevellit bu durum, Beluci halkını bir tepki olarak toplumdaki Sünni din adamlarının arkasında olmaya itmiştir. Bu nedenle, Beluci toplumunda Sünni din adamları bu denli güçlenmelerini, bir anlamda merkezi hükümetin Şii kimliğine de borçludurlar.¹³¹ Medreseler açılması, toplumda dini liderlerin statülerinin konsolide edilmesi sonucunda da, devrim öncesi dönemden farklı olarak, artık Beluci gençler dini eğitim alabilmek için yurt dışına çıkmamış, kendi yurtlarını tercih etmişlerdir.

Bugün bölgede dini liderler, siyasi seçimlerde halkın tercihlerine yön veren, aktif bir rol edinmişlerdir. Örneğin 1997 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Muhammed Hatemi, reformist görüşlerinden ötürü, Beluci din adamlarının da teşvikiyle bölgeden tam destek almıştır. 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanlığı için aday olan fakat seçilemeyen Mustafa Mu'in için de aynı

¹²⁹ D. Barbara Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900* (Princeton: Princeton University Press, 2014), s. 50

¹³⁰ Metcalf, a.g.e., s. 51.

¹³¹ Ahmad Reza Taheri, *The Baloch In Post Islamic Revolution Iran: A Political Study* (Lulu.com, 2012), s. 55.

şekilde Beluci dini liderlerinin desteğiyle Sistan ve Belucistan'dan çarpıcı bir oy oranı çıkmıştır.¹³²

Din adamları içerisinde de görüş ayrılıkları mevcuttur. Beluci politika uzmanı Muhammed Mollazai, bu ayrılığı üç temel grupta sınıflandırmıştır: Bağımsız olanlar, muhalif olanlar ve iktidarı destekleyenler. Bu gruplar içerisinde çoğunluğu oluşturanlar bağımsızlar olmuştur. Mollazai bu bağımsız grubun, İran hükümeti'ni desteklemediğini, fakat bu düşüncelerini ifade etme konusunda da pasif bir tutum sergilediğini belirtmiştir. Mollazai'ye göre herhangi yeni bir darbe veya devrim olması ihtimalinde bu grubun ellerine geçen bu fırsatı değerlendirme ve karşıt görüşlerini su yüzüne çıkarma ihtimali yüksektir. Muhalif gruba gelince, bu grup, çoğunlukla İran coğrafyası dışında ikamet etmektedir. İran'da mukim olanları ise, muhalif görüşlerini açığa çıkarmamaktadır. Mollazai'ye göre Beluci toplumunun büyük çoğunluğu, açık açık olmasa da, bu grubu desteklemektedir. Ama bu çoğunluğun gerçek anlamda ne kadar olduğu mevcut şartlarda kesin bir şekilde değerlendirilememektedir. İktidar yanlısı olanlar da zaten mevcut durumda görüşlerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri bir ortama sahiptirler. Bu desteğin de gerçek manada bir destek olup olmadığı elbette tartışılabilir. Şahsi çıkarlara dayalı bir destek olması ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.¹³³

Aşiret liderleri ve dini liderler kadar olmasa da, 1970lerden sonra ortaya çıkan ve yavaş yavaş da olsa gelişen aydın kesim de Belucistan toplumsal arka planında rolü olan aktörlerden biridir. İran'ı diğer bölgelerine nazaran bu bölgede entelektüel takım, ortaya çıkmakta çok gecikmiştir. Bunun dışında daha önce de ifade ettiğimiz gibi geçmişten bugüne din ve gelenek Beluci toplumunda çok önemsenen iki olgu olduğundan akademisyenler toplumda hak ettikleri statüye ulaşamamışlar, politik anlamda da toplumsal anlamda da aşiret liderlerinin ya da din adamlarının gördüğü saygıyı görememişlerdir. Aydın takımının da toplumun acil çözüm bekleyen meselelerinden ziyade akademik meselelerle ilgilenmesi ve toplumsal sorunlardan kopuk olması, zaten sayıları çok fazla olmayan entellektüellerin, toplumsal statüye erişme noktasında

¹³² Electoral Geography, Iran Presidential Election 2005, Erişim adresi:

<https://www.electoralgeography.com/new/en/countries/i/iran/2005-president-elections-iran.html> [Son Erişim

Tarihi: 24 Kasım 2016]

¹³³ Taheri, a.g.e., s. 56.

da zayıf ve güçsüz kalmasına neden olmuştur. Ahmed Reza Taheri'ye¹³⁴ göre, aydın kesimin ortaya çıkması tamamen İran İslam Cumhuriyeti'nin bir ürünü olmuştur. Zira 1979 yılı öncesine bakıldığında Beluci profesör sayısı, kelimenin tam anlamıyla iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıda olmuştur. 2011 yılına gelindiğinde ise yüksek devlet makamlarında bulunan Belucilerle birlikte bu sayının 10.000 ile 12.000 arasında olduğu düşünülmektedir. Bu kişilerin devletin üst kademelerinde bulunan resmi şahsiyetlerle aralarında sıkı bağ bulunmasına rağmen, seküler bir eğitimin olmamasından kaynaklı, düşünce anlamında dini liderlerin etkisinden kurtulamamış olmaları, onları devlet içerisinde Belucilerin temsilcileri olabilme imkanından mahrum etmiştir.¹³⁵

Varlıklı olan gruba göz atacak olursak, bu grubun da hükümet ile arasında ekonomik sebeplerden mütevellit sıkı bağlar bulunmaktadır. Eğitim, hayatlarında çok önemli bir yere sahip değildir ve dini meseleleri önemsediklerinden, dini liderlere itaat konusunda çok sıkıdırlar. Sistan ve Belucistan Bölgesi'ndeki birçok sünni cami ve medresenin inşa ya da restore edilmesinde kaynak sağlamışlardır. Yaklaşık 3-4 yıl önceki rakamlara göre bölgede 4000'den fazla cami bulunmakta ve bunların tamamı varlıklı Beluciler tarafından finanse edilmekteydi. Sadece bu rakamlar bile, din olgusunun Sistan ve Belucistan Bölgesi'nde ne kadar büyük bir önemi haiz olduğunu bir kez daha göstermektedir.¹³⁶

İran merkezi hükümetinin bölge için önceliği, güvenlik konusunda olmuştur. .Başka bir ifadeyle İran merkezi hükümeti bölgenin güvenliğini sağlamak için bu gruplardan birine ya da birkaçına ihtiyaç duymuştur. İdari konuların aşiretler eliyle yürütüldüğü bu toplumda, aşiret liderleri de toplumsal statülerini korumak istemiş ve bu nedenle de merkezi hükümet ile ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Gelenekten aldıkları toplumsal gücü, merkezi hükümetin desteği ile sağlamlaştırmışlardır. Fakat ne merkezi hükümet ne de aşiret liderleri, Beluci halkının temel ihtiyaçları ile gerçek anlamda alakadar olmamışlardır. Dini liderler de toplumun daha çok dini anlamda yetiştirilmesi ve eğitilmesi vazifesini üstlenmişlerdir. Aydın kesim politik meselelerle ilgilenmeye başladığında, aşiret liderlerinin siyasi statülerine bir tehlike olarak meydana çıkmışlardır. Merkezi hükümet ile iyi ilişkiler içerisinde olduklarından dolayı, bir rekabet

¹³⁴ Zahedan İslami Azad Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Hukuk Fakültesi'nde Siyaset Bilimi Öğretim Üyesi.

¹³⁵ Ahmad Reza Taheri, "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch Elites." *Iranian Studies*, c. 46, S. 6 (2013). s. 66.

¹³⁶ Ahmad Reza Taheri, *The Baloch In Post Islamic Revolution Iran: A Political Study* (Lulu.com, 2012), s. 60.

ortamı oluşmasına yol açmışlar, 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra ise aşiret liderlerinin siyasal statülerini daha da tehlikeye atmışlardır. Aşiret liderlerinin devrimden önce de siyasilerle sıkı bağlara sahip olması, İslam Cumhuriyeti hükümetinin aşiret liderlerine güvenmelerini zorlaştırmıştır. Bu da devrimden sonra aydın kesimin yıldızının parlamasına sebep olmuştur. Mürekkep yalamış bu kesime bir başka rakip grup da dini liderler olmuştur. Fakat dini liderlerin durumu devrimden sonra zayıflamamış aksine daha da güçlenmiştir.¹³⁷

Merkezi hükümetin Şii karakterde olması, Beluci toplumunu bölgedeki dini otoriteye destek olmaya itmiştir. Fakat dini otorite, bugün hala baskın gelen Sünni ideolojiyi yaymaktan başka bir gelişme gösterememiştir. Böylece halkın ve varlıklı kesimin desteğini arkasına almış olan dini otorite toplumu sosyal veya kültürel anlamda dönüştürmede başarısız olmuştur. Aydın kesim ise bu iki destekten de mahrum kaldığından, bu grup da yine toplumun dönüştürülmesinde başarıya ulaşamamıştır.¹³⁸

Bölgedeki dini otoritenin bu denli güçlenmesinden, merkezi yönetim pek de hoşnut olmamıştır. İddialara göre, bu sebeple de resmi olmayan kanallarla aşiret liderlerinin elini güçlendirmeye, dini otoritenin toplumdaki etki gücünü kırmaya ve aşiretler eliyle de bölgesel güvenliği sağlamaya çabalamıştır. Fakat kadim itibar sahibi liderlerin vefatı , küreselleşmenin etkileri vs. gibi nedenler aşiret liderlerine eski itibarlarının geri kazandırılması işini zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Sistan ve Belucistan Bölgesi genel atmosferi, dini otoritenin karşısında durabilecek bir başka güce müsaade etmemiştir.¹³⁹

Hatemi döneminde din adamları ile işbirliği yapılması, çok sayıda Belucinin bir araya gelebildiği mekanlar olan camilerde halk ile sosyal, kültürel ve politik meselelerin istişare edilmesi düşünülmüş fakat bu, itibar sahibi dini liderler tarafından hoş görülmemiştir. Dini liderlerden olumsuz yanıt alan Hatemi, Sistan ve Belucistan bölgesi için vadetmiş olduğu reformları gerçekleştirememiştir. Modern kurumların bölgede yaygınlaşmasının dini otoritenin

¹³⁷ Ahmad Reza Taheri, *The Baloch In Post Islamic Revolution Iran: A Political Study* (Lulu.com, 2012), s. 57.

¹³⁸ Taheri, a.g.e., s. 58.

¹³⁹ Taheri, a.g.e., s. 58.

sarsılmasına yol açacağına inanılması, bu reformların liderler tarafından hoş karşılanmamasının en büyük nedeni olmuştur.¹⁴⁰

Aydın kesime göre, tarih boyunca aşiret liderleri de, dini liderler de, Beluci toplumunu kendi çıkarları için sömürmüşlerdir.

3.3.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Sistan ve Belucistan Politikası

3.3.2.1. Nüfus Politikası

İran, son on yıl içerisinde, toplam nüfusunda büyük bir değişim yaşamıştır. Nüfus artış oranı 1966-1976 yılları arasındaki on yıllık dönemde %2.7 olarak belirlenmiştir. 1976-1986 yılları arasındaki on yıllık dönemde ise İran toplam nüfusu, yıllık ortalama %3.9 oranında büyüyerek 34 milyondan yaklaşık 50 milyona ulaşmıştır. Bu oranın %3.2'lik bölümü doğal yollardan kaynaklanmaktayken, %0.7'lik bölümü göçmenlerden dolayı gerçekleşmiştir. Nüfus artışında görülen bu oranda, 1979 yılında gerçekleşen devrimden sonra keskin bir düşüş gözlemlenmiş ve 1986-1996 yılları arasında yıllık nüfus artışı %2.0 olarak belirlenmiştir. Mevcut durumda ise İran nüfusunun yıllık %1.2 oranında artış göstermesi söz konusudur.¹⁴¹

İran, aile planlamasını kalkınma planı içerisinde gören ilk ülkelerden biri olmuştur. Devrimden önce 1966 yılında hükümet, ulusal aile planlaması politikasını yürürlüğe koymuş, bir yıl sonrasında da, Sağlık Bakanlığı gözetiminde aktif aile planlamasını başlatmıştır. 1967 Tahran Bildirisi, aile planlamasının insan hakları kapsamında olduğunu belirtmiş ve bu planlamanın halk için hem sosyal hem de ekonomik açıdan faydaları üzerine vurgu yapmıştır. Programın uygulanabilmesi için bir çekirdek kadro oluşturulmuş ve birçok doktor bu konuda özel bir şekilde eğitilmiştir. Aile planlaması, ülke genelinde, kadın ve çocuk sağlığı hizmetlerinin önemli bir parçası olarak görülmüştür. 1970'li yıllara gelindiğinde evli kadınların %37'si aile planlaması uygulamasına aktif bir şekilde dahil edilmiştir.¹⁴²

1979 İran İslam Devrimi'nden kısa bir süre sonra, aile planlaması, hem Batı menşeli olmasından, hem de Şah yönetiminin bir ürünü olmasından dolayı yürürlükten kaldırılmıştır.

¹⁴⁰ Taheri, a.g.e., s. 59.

¹⁴¹ The Statistical Center of Iran, Annual Growth Rate of Population, Erişim adresi: <https://www.amar.org.ir/english/Statistics-by-Topic/Population#2224492-time-series> [Son Erişim Tarihi: 11 May 2017]

¹⁴² Farzaneh Roudi, "Iran's Revolutionary Approach to Family Planning", *Population Today*, c. 27, S. 7 (1999), s. 4-5.

Hükümet, nüfus artışını desteklemiş, gıda yardımları ve ödenekler ayırarak, demografik yükselişi teşvik etmiştir. Ayetullah Humeyni'den ve nüfuz sahibi bazı alimlerden, aile planlamasının İslami doktrinlerle bağdaşmadığına dair fetvalar yayınlamışlardır.¹⁴³ İran-İrak Savaşı'nın patlak verdiği dönemde, büyük bir nüfusa sahip olmak bir avantaj olarak görülmüştür. 1986 yılı nüfus sayımında ortaya çıkan sonuçlara göre yıllık %3'ten fazla bir oranda büyüyen İran, dünyada en yüksek nüfus artış oranına sahip ülkeler arasında yer almış, bu durum ilk bakışta yetkilileri memnun etmiştir. Fakat daha sonra ülkenin gelir ve giderlerini izlemekten sorumlu olan kurum, savaşın ülkeye vermiş olduğu zararı görebilmek için bir rapor hazırlamıştır. Toplanan veriler, hızla büyüyen genç nüfusun ülkeyi nasıl zor bir duruma soktuğunu gözler önüne sermiştir.¹⁴⁴

1988 yılında savaşın sona ermesi ile yeni gelen hükümet ilk kalkınma planını hazırlama fırsatını yakalamıştır. Fakat ülke kaynakları, hem ülkenin savaştan zarar görmüş bölgelerini yeniden inşa etmek, hem de sosyal refahı sağlayacak hizmetleri karşılamak için yeterli olmamıştır. Karşılaşılan bu olumsuz tablo sonucunda dönemin başbakanı, ilgili hükümet departmanlarından, nüfus artış oranının etkilerini ve sonuçlarını tekrar gözden geçirmeleri talimatını vermiş, sonrasında da hükümetin nüfus artış politikasını tekrar gözden geçireceğini açıklamıştır. Bütün bu olanların sonucunda, politikaya yön veren birçok kişi, ulusal bir nüfus politikasına ihtiyaç duyulduğuna ikna olmuştur. Fakat ikna olmayan politika yapımcıları ve halkı da ikna etmek amacıyla, Bütçe ve Planlama Kurumu, Sağlık ve Medikal Eğitim Bakanlığı ile birlikte bir tanıtım kampanyası düzenlemişlerdir. Bu bağlamda, 1988 yılında Meşhed'de üç gün süren, Nüfus ve Kalkınma Semineri gerçekleştirilmiştir. İran medyası da seminerde verilmek istenen mesajı, "İran nüfus artış oranı çok yüksektir, kontrol altına alınmadığı takdirde, ulusal ekonomi ve toplumsal refahı olumsuz etkileyecektir." şeklinde yurt genelinde yaymıştır. Seminerde konuşmacılar, siyasetçilerin politika belirlerken, popülasyon konusunu göz önünde bulundurmaları gerektiğine vurgu yapmışlardır. Seminerin bitiminde gerçekleştirilen basın toplantısında, Sağlık ve Medikal Eğitim Bakanı, Ayetullah Humeyni'nin daha önce yayınlamış olduğu fetvayı da hatırlatarak, hükümetin aile planlaması için bir politika belirleyip

¹⁴³ Amir H. Mehryar, "Ideological Basis of Fertility Changes in Post-revolutionary Iran: Shiite Teachings vs. Pragmatic Considerations", *Institute For Research On Planning and Development*, S. 18 (Tahran, 2000), s. 45.

¹⁴⁴ Farzaneh Roudi, "Iran's Family Planning Program: Responding to a Nation's Needs." (Washington, DC: Population Reference Bureau, 2002), s. 15.

uygulamaya geçireceğini açıklamıştır. Daha sonra 1988 yılında İran Yüksek Yargı Konseyi, ‘aile planlaması konusunda islami bir engel bulunmadığını’ ilan etmiştir.¹⁴⁵

Meşhed’de gerçekleştirilen seminer, daha çok entelektüel ve akademik bir kadro tarafından gerçekleştirilmiştir. Seminerde nüfus sahibi ulemeden tebliğ yapan olmamıştır. Bu sebeple ulemanın da bu konuyu desteklediğini göstermek amaçlı, bir yıl sonrasında 1989 yılında, sadece aile planlamasını konu edinen, ulemeden ve tıp dünyasından önemli isimlerin katıldığı ‘Tıbbi konulara İslami Perspektifler’ adlı başka bir seminer düzenlenmiştir. Gösterilen bütün bu çabalara rağmen, ulemeden etkili bazı isimler, aile planlamasının, İslami inanç sistemine ters düşmediği konusunda ikna olmamışlardır. Yapılan bu itirazları bertaraf edebilmek için, hükümet mevzuu, Düzenin Maslahatını Teşhis Konseyi’ne taşımıştır. Parlamento ile Anayasa Koruma Konseyi arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan bu konsey, aile planlaması ve nüfus politikaları gibi konuların, hükümetin müdahil olabileceği meşru alanlar olduğuna kanaat getirmiştir. Böylelikle sonunda, hükümetin bir nüfus politikası belirleyebilmesinin önü açılmıştır.¹⁴⁶

Yeni aile planlaması programı resmi olarak Aralık 1989’da yürürlüğe konulmuştur. Bu planlamanın üzerinde durduğu üç temel konu, yeni evlenen çiftler için ilk hamileliği geciktirmek ve iki hamilelik arasındaki zaman aralığını uzatmak, 18 yaş altı ve 35 yaş üstü kadınları çocuk sahibi olmaktan caydırmak, son olarak da aileleri en fazla üç çocukla sınırlamak olmuştur. Sağlık ve Medikal Eğitim Bakanlığı, bütün evli çiftlere, küçük aile propagandası yapmak ve plansız hamilelikleri engelleyebilmek için ücretsiz aile planlaması hizmeti sunmuştur. Akıllarda herhangi bir kuşkuya mahal vermemek için, Yüksek Yargı Konseyi, uygulanan bu politikaların islami prensiplere ya da mevcut kanunlara ters düşmediğini ilan etmiştir. 1993 yılına gelindiğinde parlamento tarafından geniş ailelere ayrılmış olan ödenekleri kesen bir yasa meclisten geçirilmiş, bu yasa ile devlet tarafından sağlanan sosyal yardımların, çiftlerin yalnızca ilk çocukları için olması kararlaştırılmıştır. Yasa ayrıca, bebek ölümlerinin

¹⁴⁵ Katrina Riddell, *Islam and The Securitisation of Population Policies: Muslim States and Sustainability* (Londra: Routledge Publishing, 2016), s. 115.

¹⁴⁶ Salehi- Djavad Isfahani, M. Jalal Abbasi-Shavazi ve Meimanat Hosseini-Chavoshi, "Family Planning and Rural Fertility Decline in Iran: A Study in Program Evaluation" *Equity and Economic Development* (Kahire, 2008), s. 20.

azaltılması, kadınların iş ve eğitim hayatında bulunmaları, sosyal güvenlik ve emeklilik konularına da dikkat çekmiştir.¹⁴⁷

Mevzu hükümet için büyük bir önemi haiz olmasına rağmen, yasaların uygulama kısmının takibi konusunda aynı özveri gösterilmemiştir. Uygulanmış olan politikaların sonucu olarak doğurganlık oranındaki düşüş beklenilenin çok ötesinde olmuştur. Amaçlanan, 2011 yılı itibariyle bir kadın için ortalama 4 çocuk iken, gerçekleşen durum 2000 yılı itibariyle bir kadın için ortalama 2 çocuk olmuştur. Konuya aşina olan nüfus ve sağlık konusunda uzman kişiler, programın bu derece başarılı olmasını, devletin sağlamış olduğu konu ile ilgili sağlık ve eğitim hizmetlerinin, gerekli ihtiyacı yeterince karşılamasına bağlamışlardır.¹⁴⁸

Devlet tarafından uygulanan bu aile planlaması programı, pratikte şehirlerde yaşayan kadınlar arasında kırsal kesime nazaran daha yaygın olmuştur. Fakat şunu da ayrıca ifade etmek gerekir ki, aile planlamasının, İslami inanç ya da kültürel değerlerle ters düşmediği konusunda hükümet, ekonomik ve sosyal bariyerleri aşabilmiş, halkını bu konuda ikna edebilmiştir. Hükümetin programı pratiğe geçirirken, sağladığı hizmetlerin ücretsiz olması, düşük gelirli ailelerin de plan kapsamına dahil edilebilmesine yardımcı olmuştur. Örneğin, 2000 yılında ülkedeki çiftlerin %75'ine devlet tarafından ücretsiz hizmet sağlanmıştır. 2000'li yılların başında, nüfus eğitimi, eğitim müfredatında zorunlu bir şekilde yer almıştır. Üniversite öğrencilerine, zorunlu olarak nüfus ve aile planlaması hakkında iki kredilik ders verilmiştir. Aynı zamanda bu program kapsamında yetişkinlere de bu eğitim sağlanmıştır. Evlenmeye karar vermiş bütün adayların evlilik cüzdanına sahip olabilmeleri için, devlet tarafından finanse edilen derslere katılmaları zorunlu olmuştur. Bu şekilde aile planlaması kapsamına sadece kadınların değil erkek bireylerin de dahil edilebilmesi amaçlanmıştır.¹⁴⁹

Devletin uygulamaya çalıştığı bu program, bölgesel farklılıkları kırabilme konusunda başarılı olamamıştır. Ülkenin en az gelişmiş bölgelerinde, programa dahil edilebilen çift sayısı daha düşük olmuştur. Sistan ve Belucistan Bölgesi'nde yaşayan kadınların yalnızca %42'sinin program kapsamına dahiliyeti sağlanabilmiştir. Arkasından Hormozgan %55'lik oranla Sistan ve Belucistan Bölgesi'ni takip etmiştir. Bu iki bölge İran'ın en az gelişmiş yerleri arasındadır.

¹⁴⁷ Akbar Aghajanian, "Family Planning Program and Recent Fertility Trends In Iran", *University of North Carolina Population Center*, (Washington, 1998), s. 35.

¹⁴⁸ Aghajanian, a.g.e., s. 37.

¹⁴⁹ Aghajanian, a.g.e., s. 38.

Gelişmiş bölgelerde ve büyük şehirlerde katılım oranı daha yüksek olmuştur. Örneğin Tahran şehrinde yaşayan kadınların %82'si programa dahil olmuştur.¹⁵⁰

Tablo 1: Bölgelere Göre Doğurganlık Oranları, İran, 2000.

KAYNAK: *Iranian Ministry of Health and Medical Education et al., Demographic and Health Survey, Iran 2000, Preliminary Draft Report (2002).*

Nüfus planlaması ile ilgili önemli noktalardan biri olarak, sağlığı tehdit eden bir durum olması dışında, İran'da kürtajın yasak olduğu eklenmelidir. İran'da devrimden önceki dönemde de kürtaj, bir suç olarak görülmüştür.

Kadınların eğitim hayatının uzaması da nüfus planlamasına katkıda bulunan faktörlerden biri olmuştur. 1976 ve 1996 yılları arasındaki yirmi yıllık dönemde, kırsal kesimde yaşayan okur-yazar kadınların oranı %17'den %62'ye yükselmiştir. Ülke genelinde kadınların %75'ten fazlası okuma yazma bilmektedir. 1980'li yıllar ile 90'lı yılların ortalarına kadarki

¹⁵⁰ Aghajanian, a.g.e., s. 40.

dönemde, orta öğretime devam eden kız çocukların oranı %36'dan %72'ye çıkmıştır. Aynı dönemde orta öğretime devam eden erkek çocukların oranı ise %73'ten %81'e yükselmiştir. 2000 yılında üniversite eğitime devam eden kız öğrenci sayısı erkek öğrenci sayısından daha fazla olmuştur.¹⁵¹

Toparlayacak olursak, 1990'lı yıllarda özellikle kırsal kesimde doğum oranlarında büyük bir düşüş görülmüştür. Aynı dönemlerde ülkedeki yaklaşık 60.000 köyü kapsayan bir Kırsal Sağlık Ağı Sistemi oluşturulmuştur. Yine 90'lı yıllarda kırsal kesimde okur-yazar yetişkinlerin, özellikle kadınların sayısının arttırılması için çalışmalar yapılmıştır. Kadınların toplumun inşasındaki rollerinin ehemmiyetinden ötürü sosyo-ekonomik aktivitelere katılımları arttırılması sağlanmıştır. Geniş ailelerin, devletten almış oldukları yardımlar ve teşvikler kesilmiştir. Kadın ve çocuk sağlığının korunması için kırsal kesimde sağlık merkezleri kurulmuştur. Bütün bunların gerçekleştirilebilmesi için birden fazla bakanlık işbirliği içerisinde çalışmıştır.

3.3.2.2. Ekonomi Politikası

Üç milyona yakın nüfusa sahip olmasına rağmen, Sistan ve Belucistan Bölgesi'nin, ülke genelinde hazırlanan kalkınma raporlarında, kalkınma seviyesi en düşük olan bölge olduğu belirlenmiştir. Bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, ülkenin ortalama kalkınma seviyesinin de altındadır.¹⁵² Bu durum, yalnızca İran'ın merkezileşme politikasının değil, aynı zamanda siyasi, dini ve güvenlik gerekçelerinden dolayı İran merkezi hükümetinin ayrımcı ekonomik politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.¹⁵³ Ülke topraklarının %11'ini, nüfusunun ise %4'ünü oluşturan bu bölge, doğal kaynaklar açısından zengin, balıkçılık için elverişli olmasına rağmen, bölge halkının bu zenginliklerden istifadesi çok düşük düzeyde kalmıştır.

Bölge zengin metal ve mineral kaynaklarının üzerinde yer almaktadır. Özellikle kromit, bakır, manganez, kurşun, çinko, kalay bunların dışında dekoratif taşlar, özellikle granit gibi birçok yeraltı zenginliğine sahiptir. Arkeoloji Departmanı, yakın zamandaki bulgularına göre,

¹⁵¹ Aghajanian, a.g.e., s. 41.

¹⁵² M. Naeem Qureshi, "Belûcistan," *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1992), s. 428.

¹⁵³ Iran Human Rights Review, The Economy and Human Rights In Sistan and Baluchestan, Erişim adresi: http://www.ihrr.org/ihrr_article/economy-en_the-economy-and-human-rights-in-sistan-and-baluchestan/, [Son Erişim Tarihi: 20 Nis 2017]

Mirjaveh'te milyonlarca ton altın madeninin bulunduğunu onaylamıştır.¹⁵⁴ Ekim 2012'de İranlı uzmanlar Makran kıyılarında gazlı hidrat kaynaklarına rastlamışlardır. Projenin yöneticisi, bu bulguyla ilgili İran'ın toplam gaz ve petrol kaynaklarının tamamı kadar olduğunu açıklamıştır.¹⁵⁵ Endüstriyel anlamda bakıldığında, güzel bir altyapı sağlandığı takdirde, bu bölge balıkçılık konusunda ülkeye müthiş bir katkı sağlayabilecek potansiyeldedir. İranşehr Beluci tekstil fabrikası, 2500 işçi kapasitesiyle ülkenin en geniş tekstil fabrikalarından biri olarak görülmektedir. Fakat bu fabrika şu anda neredeyse 200'den daha az bir işçi sayısı ile iş görmektedir ve fabrikanın diğer imkanları da yok olmak üzeredir. Bunun dışında dikiş nakış, oya, çömlekçilik, kilim üretimi, örme çantalar, takı yapım, hasır örgü, halı dokuma, tahta tornacılığı gibi el yapımı geleneksel ürünler de imkanların kısıtlılığından artık yapılamamaktadır.¹⁵⁶

İran İslam Cumhuriyeti haber ajansına göre ekonomideki katılım oranının en düşük olduğu bölge Sistan ve Belucistan Bölgesi'dir. Yine IRNA'ya göre bölgedeki işsizlik oranı %35-%40 arasındadır. Fakat yerel ve sünni Beluciler için gerçek işsizlik rakamı %50'nin bile üstündedir.¹⁵⁷

Tarım yapılabilecek yaklaşık yarım milyon hektarlık araziye sahip olan bölgede yeterli devlet desteği olmadığından, yanlış idare ve su sorunundan dolayı tarım yapılamamaktadır. Çok kısa bir zaman önce, Hazar ve Urumiye'den sonra İran'ın üçüncü büyük gölü olan Hamun Gölü tahıl ürünleri için uygun bir sulama kaynağı iken bugün bu göl kurumıştır. Bölgeyi vuran şiddetli kuraklık, bölgedeki tarımı felce uğratmış ve bundan dolayı da insanlar hayatlarına devam edebilmek için illegal yollara başvurmuşlar ve bölgede kaçakçılık artmıştır.¹⁵⁸ Bölgede

¹⁵⁴ Tabnak, Sistan and Baluchestan's Resources, Erişim adresi:

<http://www.tabnak.ir/fa/mobile/news/514426> [Son Erişim Tarihi: 05 Tem 2019]

¹⁵⁵ IRIB, Gold Mountain In Sistan and Baluchestan, Erişim adresi: <http://www.ribnews.ir/fa/news/988212> , [Son Erişim Tarihi: 05 Tem 2019]

¹⁵⁶ Iran Human Rights Review, The Economy and Human Rights in Sistan and Baluchestan, Erişim adresi: http://www.ihr.org/ihr/article/economy-en_the-economy-and-human-rights-in-sistan-and-baluchestan/ , [Son Erişim Tarihi: 5 Tem 2019]

¹⁵⁷ Islamic Republic News Agency, Deputy Governor: Sistan and Baluchestan Unemployment Rate Is 40%, Erişim adresi: <http://www.irna.ir/fa/News/81472220/> , [Son Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2019]

¹⁵⁸ Huşeng Nurani, بلوچستان و بلوچستان کنونی و تشنجات کنونی در سیاست و بلوچستان Erişim adresi: <https://www.tribunezamanah.com/archives/70124?tztc=1> , [Son Erişim Tarihi: 04 Temmuz 2019]

yetişen kaliteli ve tatlı hurmaların ihracatı yapılmakta, fakat paketleme, işleme ve markalaşma konusunda yeterli başarı sağlanamamıştır.

3.3.2.3. Kimlik Politikası

Ulusal ya da uluslararası düzeyde bir devletin davranışlarına yön veren, davranışlarını etkileyen unsurlar sadece rasyonel ve materyal unsurlardan oluşmadığı gerçeğinden hareketle, kimliğe dayalı kültürel öğelerin de içerde veya dışarda siyasal tavır ve davranışları etkilediğini söyleyebiliriz. İnşacı teori bu durumu açıklayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bir devletin kendi otoritesine potansiyel tehdit olarak hangi grupları gördüğü anarşı mantığından çok kimlik siyaseti ile açıklanabilmektedir. İnşacı teorinin önemli isimlerinden Alexander Wendt'e göre kimlik çıkarların da önünde gelmektedir. Çünkü devletler ne istediklerini bilmeden önce kim olduklarını tanımlama ihtiyaı duymaktadırlar. Dolayısıyla kimlik, çıkarları şekillendirir.¹⁵⁹

İran içerisinde barındırdığı etnik grupları büyük oranda, homojen bir yapı oluşturmak adına Fars-şii kimliği etrafında toplamak istemiş, bunu da büyük oranda başarmıştır. Örneğin sayıcal nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan Azeriler için şii kimliği etnik kimliklerinin önüne geçmiş durumdadır. Yalnızca yurt içinde değil dış politikada da bu kimliği baskın bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Bu büyük oranda işe yaramış ve dünyadaki şii halkların İran'a karşı güçlü bir bağ hissetmelerine ve İran'ı uluslararası ortamda kendileri için bir temsilci olarak görmelerine sebebiyet vermiştir. Bu durum elbette kil içinde yer alan Sünni azınlık gruplar için sürekli bir problem teşkil etmiştir. Kimliğin şii boyutu yani dini-mezhebi boyutu daha çok ön plana çıkarıldığından dolayı kimlik konusunda da sıkıntılar daha çok kimliğin bu boyutu sebebiyle çıkmıştır. Bu durumun rahatsızlık oluşturduğu bölgelerden birisi de Sistan ve Belucistan Bölgesi olmuştur. Beluciler kendilerine ait bir dili konuşan, kendilerine ait bir din anlayışına, kültüre, kültürel kıyafetlere sahip olan Sünni bir gruptur. Belucilerin Sünni İşlam anlayışı, 20. yüzyılda şiiilerin çoğunlukta ve baskın olduğu birlkede dini kimliklerini koruyabilmek için, daha da yoğunlaşarak pekişmiştir. Devrimden önce şii olan Sistaniler ile Sünni olan Beluciler bölgede barış içerisinde yaşayabilmişlerdir. Fakat devrimden sonra İran İşlam Cumhuriyeti hükümeti, dini, özelde mezhebi, şii Sistaniler ile Sünni Beluciler arasını bozmak için bölgeye hakimiyet kurabilmek için kullanmıştır. Aralarında çıkan olaylar çok

¹⁵⁹ Michael N. Barnett, "Ortadoğu'da Kimlik ve İttifaklar", Peter J. Katzenstein, der., Milli Güvenlik Kültürü; Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik, ev. İbrahim Efe (Sakarya: Sakaryaniversitesi Kültür Yayınları, 2014), s. 446.

tehlikeli boyutlara ulaşmış, hatta olayların sonucunda iki taraftan da hayatlarını kaybedenler olmuştur. Şii olan ve Beluci olmayanlar cenazelerini geleneklerine uygun bir şekilde kaldırabilmiş fakat Belucilerin kamu önünde cenazelerini kaldırmalarına izin verilmemiştir. 1979 İran Anayasası dini azınlıklara dinlerini yaşayabilmeleri için özgürlükler ve haklar tanısa da, bu haklar ve özgürlükler sınırlıdır. Şii devlet hakimiyeti altında Beluciler ve tabiki diğer Sünni gruplar da baskı altında kalmıştır. Örneğin, İran'da birçok kilise aktif olarak kullanılsa da, Sünni bölgelerde Sünni grupların kendilerine ait camilere sahip olmalarına müsaade edilmemiştir. Sünni olan dini liderler, kendi din anlayışlarını öğretmek ve vaaz verme konusunda birçok kısıtlamaya maruz kalmaktadırlar. Bu liderler ülkeni başka bölgelerinde konferanslara ya da toplantılara katılmak için özel izinler almak zorunda kalmışlardır. Hatta hükümet daha da ileri giderek Sistan ve Belucistan Bölgesi'nde ve diğer sünni şehirlerde de Sünni camileri yıkmışlar, kendilerine karşı gelenleri gözaltına almışlardır.¹⁶⁰

Bölgede yaşayan çoğunluğun Sünni olmasına rağmen, devlete ait alanlarda, prestijli ve saygınlığı olan mesleklerde çalışan Sünnilerin sayısı hep azınlıkta olmuştur. Bu durum sağlık alanında da değişiklik göstermemiştir. Şubat 2015'te, 50'den fazla Beluci doktor, bölgenin dini lideri Molana Abdulhamid ile görüşmüş, yönetim ve sağlık alanında eşitlik istediklerini ifade etmişlerdir.¹⁶¹ Bölge her anlamda ülkenin diğer bölgelerinden geri kalmış, halkın büyük çoğunluğu imkansızlıklardan dolayı bölgeyi terk etmek zorunda bırakılmıştır.

3.3.3. Etnik ve Dini Sorunlar

İran'da azınlıkların ekseriyeti, İran'lı yöneticiler ve seçkinleri tarafından İran toplumuna kabullendirilmeye çalışılan İran kimliğini kabul etmemişlerdir. Bu etnik azınlıklar, devrimin kendilerine tanınan hakları genişleteceğine inanmış olduklarından dolayı 1979 Devrimi'ni desteklemiş ancak yönetimin, ümmet kavramına dayanan anlayışı ile birlikte bir İslam devleti yaratmak amacı olduğunu açıklamasıyla azınlıklar tekrardan devletle çatışma haline bürünmüşlerdir. Kısacası yönetim kökten değişse de, yönetimin etnik gruplarla olan ilişkisinde büyük değişiklikler yaşanmamıştır. Devrim gerçekleştiğinde ulusallaştırılan ve ortak payda olarak belirlenen İran'ın Şii kimliği olmuştur. Bu nedenle İran'daki farklı etnik grupların, aynı zamanda farklı dini mezhebe de sahip olması Şii-Sünni bölünmesine yol açmıştır. Ulusal

¹⁶⁰ Rیشه نآرامی های بلوچستان، رفتار تبعیض آمیز جمهوری اسلامی است، Made for Minds

Erişim adresi: <https://www.dw.com/fa-ir/> [Son Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2019]

¹⁶¹ توفان شن در سیستان و بلوچستان بالای جان هزاران خانوار، Made for Minds

Erişim adresi: <http://dw.com/p/1CebP> [Son Erişim Tarihi: 06 Temmuz 2019]

kimliğin İslam ve Şiilik ekseninde belirlenmesi etnik azınlıkların varlıklarını Sünni kimlikleri üzerinden bina etmelerine ve hatta mezhebin koruyuculuğu görevi üstlenmelerine yol açmıştır. Etnik grupların haklarını savunmak için yola çıktığını iddia eden ‘Cundullah’ hareketinin eksen değişikliğine giderek ideolojik unsurlar barındıran mezhepsel bir harekete dönüşmesi bu iddiayı desteklemektedir.¹⁶²

Hükümet 1970’lerden bu yana etnik nedenlere bağlı olarak çok fazla ayaklanma ile karşı karşıya kalmıştır. İran Yönetimi, bu bölgede gerçekleşen ayaklanmaları çok sert bir şekilde bastırma yolunu tercih etmiştir. Politik, ekonomik ve askeri bağımsızlıklarını kaybeden Belucistan’da İslami diriliş süreci başlamıştır. Bu gerginlikler devam ederken çok kısa bir zaman önce Beluci Hümeýra Rigi, Tahran yönetimi tarafından Brunei’ye büyükelçi olarak atanmıştır. Bu atamaya dair yapılan açıklamalarda bu adım atılırken her ne kadar kadın ve Sünni potansiyelden yararlanmak amacı güdüldüğü ifade edilse de, kendilerini dışlanmış hisseden Sünni toplumlara mesaj verilmek amacı taşımaktadır. Ayrıca burada dikkati celbeden bir başka nokta da sünni Rigi aşiretinin güçlü bir aşiret olması ve aynı zamanda da hükümet yanlısı bir çizgi izliyor olmalarıdır. Şii- İslam kimliğini meşrulaştıran İran hükümeti, Sünni olan Beluci toplumunun İran toplumuna karşı neredeyse tamamen yabancılaştığının farkına varmış ve bu nedenle de Beluci aşırılığının önüne geçmek istemektedir.¹⁶³

Aşiret liderlerine göre Beluci kimliği kendi topraklarında geri kalmış; Belucilerin kimliklerine dair ne varsa –kıyafet, dil, gelenek, görenek vs.- bunların yerini Farsça dili, Fars gelenek-görenekleri, Fars kıyafetleri almıştır. Bunun üzerine ulusal kimliklerinde açılan bu boşluğu Beluciler dini kimlikleriyle doldurma yolunu tercih etmişlerdir.¹⁶⁴ Devrime giden süreçte bu bölgede devrime verilen destek birkaç aydın sınıfıyla sınırlı olmuştur. 1979 Devrimi bölgeden çok fazla destek görmemiştir. Bundan mütevellit olacak ki devrim sonrasında bu bölgede çeşitli ve küçümsenemeyecek değişiklikler yaşanmıştır. Modern İran tarihinde ilk defa Sistan ve Belucistan Bölgesi’ne vali atanmıştır. Beluci basını İran’da özerklik çağrısında bulunmaya başlamış ve etnik organizasyonlar Müslüman Birlik Partisi gibi aşırı sol gruplar

¹⁶² Özüm Yeşiltaş, Contested Notions of National Identity, Ethnic Movements and Democratisation in Iran, *Studies of Transition States and Societies*, c. 8, S. 1 (2016), s. 57.

¹⁶³ Islamic Republic News Agency, Iran to Appoint Baluchi Sunni Woman as Ambassador, Erişim Adresi: <https://en.irna.ir/news/83155552/Iran-to-appoint-Baluchi-Sunni-woman-as-ambassador> [Son Erişim Tarihi: 15 Agu 2019]

¹⁶⁴ Philip C. Salzman, “Politics and Change Among The Baluch In Iran”, *Middle East Papers Harvard Centre For Middle East Strategy* (Harvard, 2008), s. 7.

ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁶⁵ Ayetullah Humeyni, bu partinin lideri olan Mowlawi Abduazize'ye 1979 yılının Mart ayında yapılan referandumda İslam cumhuriyetini desteklemesi durumunda Şii ve Sünnilere eşit muamele edeceğine dair vaatte bulunmuştur.¹⁶⁶ Fakat MBP temsilcileri anayasada yerel özerklikten, Sünnilerin haklarından ya da etnik gruplara dair haklardan bahsedilmediğini iddia ederek referandumu boykot etmişlerdir. Belucistan'a özel yerel ve mezhebi sorunlar için istisna taleplerde bulunmuşlardır. Bir anlaşmaya varılamadığından dolayı Aralık 1979'da tekrar referanduma gidilmiş fakat bu referandumun da boykot edilmesi üzerine bölge halkı ve Devrim muhafızları arasındaki bu durum daha şiddetli bir hal almıştır.¹⁶⁷

Devrimle beraber bölgedeki baskın etnik ve kültürel kimliğin yerine dini kimlik baskın hale gelmiştir. Bölgedeki yerel güç dengesi bu dini kimliğin baskın olmasıyla Sünni dini liderlerin eline geçmiştir. Daha önce ise bölgede güç daha çok aşiret liderlerindeydi. Bu aşiret liderleri serdar olarak isimlendirilmektedir. Tahran yönetimi serdarları bölgenin temsilcisi olarak tanımamaya başlamış böylelikle dini liderlerin eli güçlenmiştir. Bu din adamları Tahran ve Beluci aşiret liderleri arasında bir tür arabulucu rolüne bürünmüşlerdir. Aynı zamanda dışarıdaki Sünnilerle de güçlü bağlar geliştirilmiş, birbirine karışmış dinsel, kültürel ve kabilelik duygularının siyasi bir hareket olarak vücut bulmasına yardımcı olmuşlardır. İranlı sol partiler yerel özerklikleri desteklemişlerdir. Bu durum ise Tahran yönetiminden sert bir tepkiyle karşılaşmış ve bunun sonucunda Tahran'ın bölgedeki din adamlarını Beluci milliyetçilerine karşı desteklediği; böylelikle de bölgede mezhepçiliğin şiddetlendiği görülmüştür. Etnik bir hareket olarak ortaya çıkan durum, mezhepsel bir çatışma haline dönüşmüştür.¹⁶⁸

3.3.4. İlegal Faaliyetler ve Silahlı Örgütlenmeler

Bölgenin anayasada belirtilenin aksine bir kimlik taşıyor olması ve bu kimliğe halkın sıkı bir şekilde bağlanması, bölgede asimile edici politikaların uygulanmaya çalışılması halk tarafından infiale sebep olmuştur. Bunun yanı sıra merkezi hükümete karşı silahlı örgütlenmelerin oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Bölgede ortaya çıkmış olan en etkili organizasyon Cundullah'tır. Merkezleri Pakistan'da olmasına karşın grup, İran'da azınlık hakları ve demokrasi için savaştığını her fırsatta dile getirmektedir. Web sitelerine yükledikleri

¹⁶⁵ Rasmus Christian Elling, *Minorities in Iran* (Londra: Palgrave Macmillan, 2013), s.49.

¹⁶⁶ Elling, a.y.

¹⁶⁷ Alam Saleh, *Ethnic Identity and the State in Iran* (Londra: Palgrave Macmillan, 2013), s.63.

¹⁶⁸ Elling, a.y.

videolarda sık sık Sünni söylemlerden istifade etmektedirler. Grubun başı olan Abdulmalik Rigi, Vahhabi teoloji okulunun bir öğrencisidir. Tahran, Cundullah'ın Pakistan, Suudi Arabistan, ABD ve İngiltere tarafından desteklendiğini ve bu ülkelerin amacının İran'daki rejimi güçsüzleştirmek ve istikrarsızlaştırmayı amaçladıklarını iddia etmektedir.

2005 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Mustafa Mu'in, seçilmesi durumunda kabinede Sünni temsilcilere de yer vereceği vaadinde bulunmuş, bu söylemi ile Sistan ve Belucistan bölgesinden büyük destek görmüş fakat buna rağmen seçimlerden galip çıkamamıştır. Bu seçimlerden sonra Cundullah, Zabul şehri civarında Ahmedî Nejat'ın konvoyuna saldırıda bulunmuştur. Bu olaydan sonra grup, sınırda dokuz muhafızı kaçırma eyleminde bulunmuştur. 2006 yılının Mart ayında da 'Tasuki Olayı' olarak isimlendirilen olay vuku bulmuştur. Bu olayda birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Ardından da Kerbelâ'yı anma merasimlerinin yapıldığı Çabahar şehrinde bulunan İmam Hüseyin camiine saldırı düzenlemiştir. Grubun lideri olan Rigi, grubun temsil ettiği kesimin yalnızca Beluci azınlıklarla sınırlı olmadığını ifade etmiştir. 2008 yılında el-Arabiyya kanalında yayınlanan bir röportajında hareketin amacının, İran'daki tüm Sünni grupların haklarını savunmak olduğunu ifade etmiştir. Bu röportajda ayrıca bağımsızlık için değil demokratik ve federal bir İran için savaştığını da dile getirmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Sonia Ghaffari, "Baluchistan's Rising Militancy", *Middle East Research and Information Project* (2009), Erişim adresi: <http://www.merip.org/mer/mer250/baluchistan%E2%80%99s-rising-militancy> [Son Erişim Tarihi: 08.05.2018]

Sonuç ve Değerlendirme

Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkmış olan ulusalcılık akımı, ulus-devletlerin oluşumunu başlatan itici güç olmuştur. İmparatorlukların yıkılması, sanayi devriminin gerçekleşmesi, dünyada yeni bir uluslararası yapıyı da beraberinde getirmiştir. Gellner, ulusların birbirlerini doğurduğunu ifade eder. Ernest Gellner'e göre insanlık tarihinde modern çağa kadar, örgütlenmeler ulus odaklı yapılmamıştır. Feodal yapılar olsun, şehir devletleri ya da imparatorluklar olsun, hiçbirinde milliyetçiliğin izleri görülmez. Özetle, ulusçuluk modern çağda sosyal bir ihtiyaç, bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde tartışılan önemli başlıklardan biri de ulus-devlet yapısı olmuştur. Ulus-devletlerin teknolojinin de gelişmesiyle küreselleşen dünyada tecrübe ettikleri süreç, entellüktüel dünyayı uzun bir süre meşgul etmiş ve henüz bu süreç nihayete de ermemiştir.

Yapılmış olan bütün kimlik tanımları çerçevesinde kimliğin belli bir grubu kapsayıcı bir mefhum olduğunu ifade edebiliriz. Kimlik doğası itibariyle tekrar tekrar inşa edilebilir bir özelliği haizdir. İnşacı kurama göre kimlikler karşılıklı ilişkiler, iletişim ve etkileşim yoluyla kurulabileceğinden dolayı negatif olarak kurulmuş olan eski kimlikler yapıbozuma uğratılabilir ve bu negatif olarak inşa edilmiş kimliklerin yerine yenilerinin inşası mümkündür. Kimlik farklı etnik yapılardan insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumu tek tipleştirme-türdeşleştirme sürecidir.

Çoğunlukla düzlük arazilerden ve yaylalardan oluşan İran coğrafyası, bu coğrafyanın tarihi, Farsça dili, İslam dini –büyük oranda mezhepsel tabanlı- ve Batı kaynaklı modernite bugünkü İran kimliğinin teşkiline tesir etmiş unsurlardır. Öncelikle belirtilmelidir ki, kimlik denilen olgu, göreceli bir konu olmakla beraber uzun bir zaman içerisinde şekil almış ve toplumun tecrübe edindiği değişikliklerden bağımsız değildir ve toplumsal olaylardan etkilenmiştir ve bugün dünyanın herhangi bir coğrafyasında var olan olan her kimlik, farklı dönemlerde gerçekleşmiş tarihi olaylardan mutlaka bir parça taşımaktadır. Şu da bir gerçektir ki, bir ülke sınırları içerisinde inşa edilen her kimlik, halkı içerisinde bulunan değişik gruplara hitap ettiği –ideal olan elbette toplumun tamamını kapsamasıdır- ölçüde dayanışma ve toplumsal uzlaşmanın temellerini pekiştirmek konusunda başarılı olacaktır. Birleşmenin küresel düzeyde artış gösterdiği günümüzde de, etnik kimliklerin küreselleşmeye meydan okuduğu açıkça görülebilmektedir. Kültürel ve ekonomik ilişkilerin bu derece arttığı, küreselleşmenin yüksek miktarda artış göstermesi ulusal kimliklerin etkisini kaybetmesine değil aksine daha da güçlenmesine sebep olmuştur.

İran özeline göz atıldığında, İran'ın ulus-devletleşme süreci Fars siyasi kimliğinin ön plana çıkması ile başlamış, Devrim öncesi dönemde Fars Dili odaklı bu kimlik edebiyat dilinin de Farsça olmasıyla gelişmiş, serpilmiş ve İran topraklarında ayrıcalıklı bir konuma yükselmiştir. Devrimden sonraki süreçte, Devrimin en önemli mimarı Humeyni'nin ulusçuluk karşıtı söylemleri ve ümmet bilincinin altını çizmesi ve bu söylemlerle başarıya ulaşması dikkati celbetmektedir.

Yaygın kabule göre Farsça dili bölgeye sonradan gelmiş olup, bu dilin bölgede varoluşu, Samaniler ve Büveyhiler dönemine rastlamaktadır. Samanilerin idari yazışmalarda Farsça'yı tercih etmeleri Farsça'nın kurumsallaşmasını sağlamış aynı zamanda da Farsların yönetimdeki nüfuzunun arttığının bir göstergesi olmuştur. Daha sonraki dönemlerde de Farslar güçlenmiş, Farsça da coğrafyada hızlı bir şekilde yayılma imkanı bulmuştur. Gazneliler ve Selçuklular döneminde de Farsça bu nüfuzunu muhafaza etmiştir. 19. Yüzyıla geldiğimizde de Farslar bugünkü İran coğrafyasının ortalarında çoğunluğu oluşturmuşlardır. Bugün de bu bölgelerde nüfusun çoğunluğuna sahiptirler.

Beluci kaynaklarda ifade edildiğine göre, Beluci tarihi iki bin yıl öncesine dayanmaktadır. Toplam kırk dört Beluci aşiretinin Celal Han liderliğinde birleşmesi, Rind Lashkari İttifakı ve Beluci Hanlığı'nın kurulması Beluci ulusal tarihinde dönüm noktaları olmuştur. Moğol ve Tatar istilası ve bunlardan kaynaklanan göçler Beluci milliyetçiliğini perçinleyen dafi güçler olmuşlardır. Hindistan'ın İngiliz sömürgesi altında olduğu dönemde Afganistan'a sınır olan bir bölge "British Baluchestan" olarak adlandırılmış ve İngilizler de bu bölgede hak iddia etmişlerdir. İngilizler bu bölgeyi amaçlarına hizmet edebilecek şekilde kullanabildikleri sürece de Belucistan iç işlerine müdahil olmamışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde 1947 yılında da kısmen Pakistan sınırlarına dahil olmaya mecbur kalmışlardır. 1955'te ise İran ve Pakistan arasında imzalanan bir antlaşma ile bu sınır çözüme bağlanmıştır. Fakat bundan sonra da devletlerin asimilasyon politikası, Beluci milliyetçiliğini canlı tutmaya yetmiştir.

Bugün Belucistan coğrafyasının büyük bir parçası Pakistan sınırlarında, bir kısmı İran'da, küçük bir kısmı da Afganistan sınırları içerisindedir. Bu üç ülke içerisinde de, Belucistan toprakları ekonomik olarak en geri kalmış bölgelerdir. Bölgede aşiretlerin varoluşu ve bölgedeki nüfuzunun güçlü oluşu nedeniyle üç farklı ülke sınırları içinde olsalar bile Beluciler arasındaki bağlar kopmamış, her zaman güçlü kalmıştır. İran sınırları içerisinde olan kısım Sistan Bölgesi ile birleştirilerek Sistan ve Belucistan eyaleti olarak isimlendirilmiştir.

Sistan Bölgesi'nde yaşayan halk Şii mezhebine mensup olmasına karşılık, Beluciler Sünnidirler.

Bölge nüfusu için kesin rakamlar bilinmemektedir. Fakat İran'da 2 ila 5 milyon arasında Beluci'nin ikamet ettiğini belirten kaynaklar mevcuttur. İran toprakları dışında da Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Kuveyt, Türkmenistan, Kenya, Avrupa ve Amerika'da da ikamet eden Beluciler mevcuttur.

Bu bölgenin stratejik önemini artıran başlıca unsur bölgenin konumudur. Bölge Çin'in gözdesi durumundadır. Burada Çin'in inşa etmiş olduğu Gwadar Limanı, Körfez ülkelerinden Çin'e petrol ihracatı için Hürmüz Boğazı'na alternatif oluşturmaktadır. Gwadar Limanı aracılığıyla Çin bu bölgede, Amerika'nın bölgedeki üsleri arasında, kendisine hakimiyet alanı yaratmıştır. Bölgenin küresel güçlerin gözdesi olması durumu, İran'ı da bölgeyi mercek altında izlemeye mecbur kılmıştır. Ayrıca dünyadan gelebilecek desteğe karşı Tahran hükümetini endişelendiren bir bölge olmuştur.

Bölgede politik, kültürel ve sosyal açıdan gücü elinde bulunduran gruplar Sünni din adamları, aşiret liderleri ve entellektüel kesimdir. Halk arasında çıkan sorunlar bugün de çoğunlukla hükümetten bağımsız aşiretlerin eliyle çözülmektedir. Aşiret liderleri, bugün de hala toplumda saygın bir yere sahiptirler. Rıza Şah döneminde bu etki azaltılmaya ve yok edilmeye çalışılmış, bu grup yerine modern kurumların oluşturulması denendiyse de başarılı olunamamıştır. Şah rejimi bu liderlerle birlikteliğe mecbur kalmış, devrimden sonra da rejimle olan birlikteliklerinden dolayı yeni hükümetin de aşiret liderlerinin toplumdaki etkisini kırma çabası devam etmiş ve bir ölçüde başarılı da olmuştur. Aşiret liderlerinin güçlü pozisyonunu bu defa Sünni din adamları almıştır. Bu bölgedeki Sünni din adamları çoğunlukla Hindistan'ın Diobend şehrinde eğitim almış olup, Diobendi İslam anlayışına sahiptirler. Din adamları devrimin ilk yıllarında hükümetin de Şii oluşundan dolayı buna bir tepki olarak halkın desteğini de almayı başarmışlardır. Bugün bölgede siyasi anlamda halkı yönlendiren grup büyük ölçüde din adamlarıdır. Din ve gelenek bölgede çok saygın bir yere sahiptir. Büyük oranda bundan kaynaklı entelektüel kesim bölgede varlığını çok geç göstermiştir.

Bölgedeki kimliğin farklı oluşu, aidiyet bağının zayıf oluşu, bütün bunların yanında da nüfus artış hızının yüksek oluşu, İran hükümetini bölgedeki nüfusu kontrol altında tutmaya itmiş, devlet eliyle aile planlamaları uygulanmıştır. Fakat bu planlamalarda da en az gelişmiş bölge olan Sistan ve Belucistan Bölgesi'nde katılım oranı da düşük olmuştur. Bölge ekonomik açıdan gelişmeye müsait olmasına rağmen ekonomik faaliyetler çok zayıf bırakılmıştır. İran

hükümetinin bu politikaları sonucu bölgede çeşitli silahlı örgütlenmeler de ortaya çıkmıştır. Bütün bunların neticesinde de halkın bir bölümü, çareyi bölgeyi terk etmekte bulmuştur.

İran birçok etnik yapıyı sınırları içerisinde barındırmaktadır. Birçok farklı din mensubu grup da İran'da ikamet etmektedir. 1989 yılında bugünkü halini almış olan İran anayasasında İran ulusal kimliği, devletin resmi dininin İslam, mezhebin de Şia/Caferilik olduğu şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra İran sınırları içerisinde yaşayan dini azınlık gruplarının bazılarını da anayasada açık bir şekilde belirtmiştir. Hristiyanlar, Museviler ve Zerdüşter İran anayasası tarafından tanınmış dini azınlık gruplar olmuştur. Anayasanın devamında bu dini azınlık gruplarına kendi dinlerinin gerektirdiği yaşam tarzını yaşayabilme özgürlüğünü de tanımıştır. Buna karşılık farklı etnisiteden ya da farklı mezhebe mensup gruplar, bu azınlık gruplar arasında zikredilmemiştir. İran'da azınlık gruplar müslim- gayri müslim bazda belirlenmiştir. Sünni Müslümanlar devrimden önceki Fars ağırlıklı kimliğe de, devrimden sonraki Fars-Şii ağırlıklı kimliğe de dahil olamamışlardır. Sünni gruplardan biri olan Beluciler hem etnik hem dini-mezhebi kimliklerinin İran ulusal kimliğiyle örtüşmemesinden dolayı hem İran şahına hem de bugünkü İran İslam Cumhuriyeti hükümetine karşı mücadele etmek zorunda olmuşlardır. Bugün hala ülkede anayasada belirtilen Şii ifadesinden ötürü sünniler İran toplumuna bütünüyle aidiyet duygusuna sahip olamamışlardır. Küreselleşme ile birlikte etnik kimliklerin tekrar canlanması, Belucilerin de siyaseten kurumsallaşmak isteğini perçinlemiştir. Bütün bunlara rağmen, İranlılaştırma politikası bugün de devlet yetkililerinin ajandalarından silinmiş değildir.

EK:
SİSTAN VE BELUCİSTAN BÖLGESİ'NE DAİR FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Zahedan sokaklarında bir seyyar yemek satıcısı (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 2. Günlük yerel kıyafetler içerisinde Beluci bir kız çocuğu (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 3. Zahedan'da yerel halk tarafından üretilen hasır sepetler (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 4. Serbaz civarındaki Kan köyünde oyun oynayan Beluci çocuklar (Kaynak: Mostafa Assi)

Fotoğraf 5. Sokakta günlük yerel kıyafetler içerisinde oturan Beluci bir beyefendi (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 6. Sistan ve Belucistan Bölgesi 'nde Gesr-i Gend şehrinde yüzen timsahlar (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 7. Zahedan sokaklarında satıcılık yapan bir grup insan (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

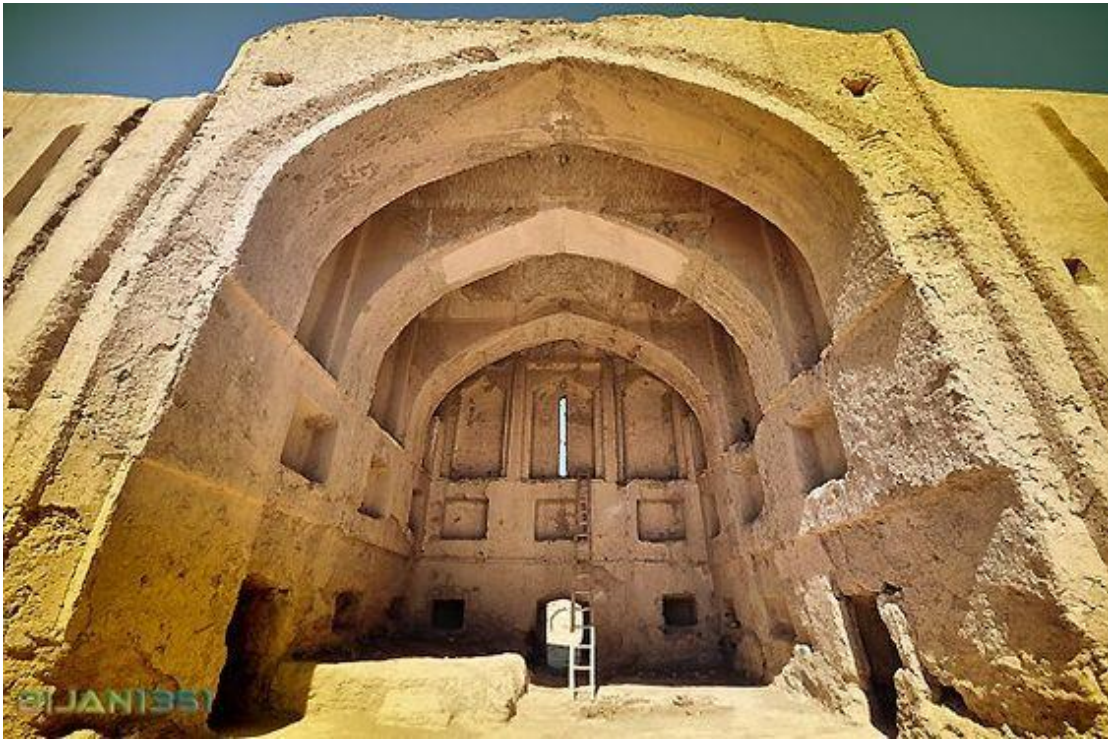
Fotoğraf 8: Zahedan'da bir satıcı (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 9. Sistan ve Belucistan Bölgesi'nde bir cami (Masjed-e Jame'e Farooqi) (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 10. Zahedan'da çanak çömlek imalatının ve satışının yapıldığı bir dükkan. (Kaynak: Reza Ghabelrahmat)

Fotoğraf 11. Sistan ve Belucistan Bölgesi Zebul şehrinde bulunan Maçi Kalesi (Kaynak: Mostafa Assi)

KAYNAKÇA

- Aghajanian, Akbar, “Family Planning Program and Recent Fertility Trends In Iran”, *University of North Carolina Population Center*, (Washington, 1998)
- Ahmedi, Hamid, *İran Ulusal Kimlik İnşası*, çev. Hakkı Uygur (İstanbul: Küre Yayınları, 2009).
- Akıllı, Erman, *Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika* (Ankara: Nobel Yayınları, 2013).
- Altındal, Aytunç, *Devlet ve Kimlik* (İstanbul: Destek Yayınevi, 2010).
- Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017).
- Barker, Philip, *Religious Nationalism in Modern Europe: If God Be For Us* (New York: Routledge, 2008).
- Barnet, Michael N., , “Ortadoğu’da Kimlik ve İttifaklar”, Peter J. Katzenstein, der., Milli Güvenlik Kültürü; Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik, çev. İbrahim Efe (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2014).
- Bauman, Zygmunt, “Soil, Blood and Identity”, *Sociological Review*, c. 40, S. 4 (1992).
- Bozdağlıoğlu, Yücel, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: a Constructivist Approach* (New York: Routledge, 2004).
- Coakley, John, "Religion and Nationalism in The First World." *Ethnonationalism in The Contemporary World: Walker Connor and The Study of Nationalism*, haz.. Daniele Conversi (New York: Routledge, 2006).
- Çelik, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar*, c. 1, S. 1 (Ankara 2016).
- Demir, Ali, "İran'ın Basra Körfezi’ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı’ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analiz.", *Savunma Bilimleri Dergisi*, c. 13, S. 1 (Ankara 2014),
- Derrida, Jacques, Frank Kermode, Toril Moi ve Christopher Norris, *Teoriden Sonra Hayat* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2003).

Doty, R. "Sovereignty and the Nation: Constructing the Boundaries of National Identity", haz. T. J. Bierstecker ve C. Weber, *State Sovereignty as Social Construct* (New York: Cambridge University Press, 1996).

Elling, Rasmus Christian, *Minorities in Iran* (Londra: Palgrave Macmillan, 2013).

Eralp, Atila, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri", haz. Atila Eralp, *Türkiye ve Avrupa* (Ankara: İmge Yayınları, 1997).

Fanid, Nematollah Erdal, "İran Anayasa Hukukunda Dini Azınlıklar" *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Stratejisi Dergisi*, c. 4, S. 1 (Çankırı, 2016).

Foucault, Michel, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011).

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism* (New York: Cornell University Press, 2008).

Gellner, Ernest. *Thought and Change*, (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1964).

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992).

Gordon, Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999).

Grare, Frederic, *Pakistan: The Resurgence of Baluch Nationalism*, (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace 2006).

Grare, Frederic, "Balochistan: The State Versus the Nation", *Carnegie Endowment for International Peace Publications* (Washington 2013).

Greenfeld, Liah, *Nationalism and The Mind: Essays on Modern Culture* (London: Oneworld Publications Limited, 2006).

Griffiths, Martin, Steven C. Roach ve M. Scott Solomon, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN (Ankara: Nobel Yayınevi, 2011).

Grosby, Steven ve Steven Elliott Grosby, *Nationalism: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993).

Hayes, Carlton Joseph Huntley, *Milliyetçilik: Bir Din: Batı Siyasal Düşüncesinde "Ulusalcılık" Tasavvuru*, çev. Murat Çiftkaya (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995).

İnaç, Hüsamettin, *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri* (Ankara: Adres Yayınları, 2005).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası.

Katzenstein, P., "Introduction: Alternative Perspectives on National Security", haz. Peter Katzenstein, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1996).

Kowert, Paul, "National Identity: Inside and Out." *Security Studies* c. 8.2, S. 3 (Oxford 1998).

Mehryar, Amir H., "Ideological Basis of Fertility Changes in Post-revolutionary Iran: Shiite Teachings vs. Pragmatic Considerations", *Institute For Research On Planning and Development*, S. 18 (Tahran, 2000).

Metin, Barış, "Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007).

Özdağ, Ümit, *Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları, Bir Millet Uyanıyor: 11* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006).

Özkırımlı, Ümit, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2009).

Öztürk, Osman Metin ve Yalçın Sarıkaya, *Kaosa Doğru İran: Güncel İran İncelemeleri* (İstanbul: Fark Yayınları, 2006).

Riddell, Katrina, *Islam and The Securitisation of Population Policies: Muslim States and Sustainability* (Londra: Routledge Publishing, 2016).

Roudi, Farzaneh, "Iran's Revolutionary Approach to Family Planning", *Population Today*, c. 27, S. 7 (1999).

Roudi, Farzaneh, "Iran's Family Planning Program: Responding to a Nation's Needs." (Washington, DC: Population Reference Bureau, 2002).

Rzehak, L., W.A. Pristschepowa, *Nomadenalltag vor den Toren von Merw. Belutschen, Hazara, Dschamschedi*, Dresden, 1994 (Muhammad Sardar Khan Baluch, *History of Baluch Race and Baluchistan*, Karachi, 1958).

Salehi-Isfahani, Djavad, M. Jalal Abbasi-Shavazi ve Meimanat Hosseini-Chavoshi, "Family Planning and Rural Fertility Decline in Iran: A Study in Program Evaluation" *Equity and Economic Development* (Kahire, 2008).

Salzman, Philip C., "Politics and Change Among The Baluch In Iran", *Middle East Papers Harvard Centre For Middle East Strategy* (Harvard, 2008).

Sarıkaya, Yalçın, *Tarihi ve Jeopolitik Boyutlarıyla İran'da Milliyetçilik* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008).

Sarvenaz, Bahar, "Khomeinism, the Islamic Republic of Iran, and International Law: the Relevance of Islamic Political Ideology", *Harvard International Law Journal*, c. 33, S.1 (Harvard, 1992).

Siddique, Qandeel, "Pakistani or Baloch? A Precursory Study of the Baloch Separatist Movement in Pakistan", *Centre for International and Strategic Analysis*, Rapor No:20, (2014).

Smith, Anthony, "The Nation: Invented, Imagined, Reconstructed", *Journal of International Studies*, c. 20, s. 3 (1991).

Soleimani, Kamal, *Islam and Competing Nationalisms in the Middle East, 1876-1926* (Londra, Palgrave Macmillan, 2016).

Solmaz, Y. Sami, *Ateşe Tapmayanlar "Zerdüştiler"* (İstanbul: Elma Yayınları, 2004).

Şen, Y. Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus-Devlet* (Ankara: Yargı Yayınevi, 2004).

Taheri, Ahmad Reza, *The Baloch In Post Islamic Revolution Iran: A Political Study* (Lulu.com, 2012).

Taheri, Ahmad Reza, "The Sociopolitical Culture of Iranian Baloch Elites." *Iranian Studies*, c. 46, S. 6 (2013).

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969).

Wendt, Alexander, “Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics”, *International Organization*, c. 46, S. 2 (Cambridge 1992).

Wendt, Alexander, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, c. 88, s. 2 (Cambridge 1994).

Yeşiltaş, Özüm, Contested Notions of National Identity, Ethnic Movements and Democratisation in Iran, *Studies of Transition States and Societies*, c. 8, S. 1 (2016).

Zehfuss, Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

فاطمه , آرامند فرشاد پی سوره. بررسی تعامل و همبستگی اقوام ایرانی در گفتمان اتحاد ملی S. 4 (Ferverdin 1395).

Web Siteleri

<http://www.ihrr.org/en/>

<https://www.amar.org.ir/english>

<http://www.gazete2023.com>

<https://www.greenleft.org>

<https://fareedzakaria.com>

www.jamestown.org

<https://sagaar.net>

<https://www.electoralgeography.com>

<http://www.ihrr.org/ihrr>

<http://www.tabnak.ir>

<http://www.iribnews.ir>

<http://www.irna.ir>

<https://www.tribunezamaneh.com>

